

Lektor:

Kraszlán István

Készült A Magyarországi Szlovák Önkormányzat közreműködésével

KÖRTÁNC FÜZETEK

Írta:

Ján Chlebnický, Oldř Kníchal, Michal Lászik

MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK

Budapest

1998

TARTALOM

A szerkesztő előszava	3
A magyarországi szlovákok történelme	3
A szlovákság formálódása a XVI–XVII. századig	3
A szlovákok az Alföldre vándoroltak	4
A dunántúli szlovákok	5
A Pest környéki és nógrádi szlovákok	6
A Békés- és Csanád megyei szlovákok	7
Szlovákok Heves megyében	9
Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szlovák települések	9
Magyarországi szlovákok a változások tükrében	9
A magyarországi szlovákok élete 1945 után	12
A magyarországi szlovák irodalom	14
Költészet	16
Próza	17
Népi kultúra	20
Jellegzetes ételek	23
Népszokások	25
Viseletek	28
Jellegzetes játékok	29
Közmondások	30
Mellékletek	32
A magyarországi szlovákok történelme című fejezet javasolt irodalma	32
A magyarországi szlovák tájházak, gyűjtemények és múzeumok	33
Irodalmi élet című fejezet javasolt irodalma	34
Népi kultúra című fejezet javasolt irodalma	35

MD 66.437

1958

A szerkesztő előszava

Például a Duna. Például a történelem. Horthy revansizmusa, Tiso fasizmusa, Beneš nacionalizmusa. Nem kevés terhelhető a magyar és szlovák államok közti vita, ha valaki szítani akarná. De természetesen nem terhelhető az évszázadok sokasága óta együtt élő népek jó szomszédsága. Értjük ezt képletesen, országhatárokon átívelően és a szavak valószínű értelmében az egymás mellett lakókra vonatkozóan. Ennek a füzetnek nem feladata a problémák keresése, sokkal inkább ismereteink gazdagítása, a köztünk, a velünk együtt élő szlovák honfitársaink története, néprajza, mesevilága. Célunk, hogy félretelve mindenfajta előítéletet, keressük meg egymásban a hiteleset, induljunk ki abból: ilyenek is lehetnénk. Minden ember, nép, népcsoport, akiket megkülönböztet származása, neveltetése, vallása magában hordozza a közös emberit. A Kárpát medencében élők egyik csoportját, a 92 ezer négyzetkilométeren lakókat úgy hívjuk: magyarok. A hazát, a nemzetet. És hazánk tagjai mind azok, akik nyelvünket beszélnek, országunkat gazdagítják, e föld születtett vagy választott gyermekei. Például a szlovákok. E dolgozatban róluk, magunkról beszélünk.

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK TÖRTÉNELME

A magyarországi szlovákok történelme szorosan összekapcsolódik egyrészt a szlávok, azon belül a hozzájuk nyelvileg és földrajzilag legközelebb álló nyugati szlávok (lengyelek, csehek, a németországi szorbok), másrészt a magyarság történelmével.

A szlovákok ősei egyes nézetek szerint a IV–V. században, mások szerint a VI. században telepedtek meg a Kárpátok övezte térségben. Erre sok földrajzi név is utal, mint a Balaton, Veszprém, Visehrad, Pest stb.

A szlovákok ősei által lakott területek a magyar honfoglalás után a magyar királyság részévé váltak. Tulajdonképpen ekkor kezdődött önálló, sajátos fejlődésük. Ettől kezdve szakadtak meg az addig szorosabb kapcsolataik a nyugati, valamint a keleti és déli szláv természetes testvéreikkel, és fokozatosan erősödtek a magyarság kulturális, nyelvi és egyéb hatásai.

A SZLOVÁKSÁG FORMÁLÓDÁSA A XVI–XVII. SZÁZADIG

A szlovákság mint etnikum a középkorban fejlődött ki a Nagymorva birodalom szlávjaiból a IX. századtól a XVI. századig a magyar királyság keretein belül. Magyarország, hasonlóan a többi európai országhoz, többnemzetiségű volt. Az ország akkori, középkori megye beosztását tekintve a 16 északi megyét zömében szlovákok lakták. Az évszázadok folyamán a déli szlovák-magyar etnikai határ különböző események hatására állandó mozgásban volt. A szlovákság történelme során tagozódott gazdasági viszonyai, kultúrája, nyelve - nyelvújásai alapján. Ma is három alapvető nyelvújrást különböztetünk meg, a nyugat-, a közép- és a kelet-szlávokot. A XVI. századra a szlovákság számaránya mintegy félmillióra tehető, a XVII. század végére számukat ennél többre teszik. Egyek szerint a királyi Magyarország lakosságának mintegy felét alkották. Egyfelől növekvő populációjuk, másfelől a török elől menekülő lakosság migrációja miatt az ország északi részein bizonyos túlnépesedés jelentkezett.

A szlovákoknak – csakúgy, mint a magyaroknak – mintegy 4/5-e jobbágysorban élt. Kezdetleges technikával dolgozva alig tudták előteremteni a mindennapi táplálékot. Bár ennek inkább az volt az oka, hogy a föld rossz minőségű volt, keveset termett. Ennek ellenére megkezdődött a jobbágyság szociális rétegződése. Egyesek nagyobb földterületen gazdálkodtak, aminek következtében másoknak nem jutott semmi. Ők más foglalkozásokban kerestek megélhetést: erdőket irtottak, fát szállítottak a folyókön, mint úvegezők, drótosok vándoroltak, faszenet, meszet égettek, idénymunkákra jártak más vidékekre stb.

A szlovák lakosság kisebbik része élt a városokban. Az ásványokban (arany, ezüst, réz, vas) gazdag hegységek közelében, szabad királyi városokban különböző mesterségeket művelve már céhek-

be csoportosultak. A városi életben kezdetben az ugyancsak odatelepült németiség dominált, majd a szlovák iparosság, az abból kinőtt értelmiség is megfelelő pozíciókat szerzett. A vallási felekezetek szempontjából a városi fejlődés támogatta a lutheri reformációt nem csak a városi polgárság körében, hanem a nemesség jelentős részénél is. A jobbágy pedig olyan vallású volt, amilyen a földesura. Az evangélikus egyház több, itt nem részletezett ok miatt nagy hatással volt a tömegekre. Az evangélikus vallás liturgikus nyelve a cseh nyelv lett. Ezen a nyelven íródott az evangélikus egyházi énekek gyűjteménye a *Cithara Sanctorum*, a népszerű, a magyarországi evangélikus szlovákság körében ma is használatos *Tranoscius*. Nevét összeállítójáról, *Jiří Trankovskýtől* kapta. A 16. század második felétől jelentkezik a katolikus egyház reakciója a protestantizmussal szemben, a jezsuiták fellépése, akik különböző, de erőszakos módszerekkel visszaállítják a szerintük megbomlott arányokat. Újra domináns szerephez jut a katolicizmus a szlovákok között. Nyelvében az evangélikus egyháznál messzebbre lép, a középkorban a liturgiák latin nyelve helyett a nyelvjárások szintjéig a nép nyelvét viszi a templomokba. A katolikusok is összegyűjtik a maguk egyházi énekeit, ez a *Cantus catholici*, összeállítója *Benedikt Szőlősi*. Ami a szlovákok vallási hovatartozását illeti, három katolikkal szemben, ekkor már csak egy az evangélikus vallású. Az evangélikusok három megyében vannak túlsúlyban: *Trencsén, Gömör és Hont*. Jelentős az evangélikus lakosság aránya még *Liptó, Zólyom és Nógrád* megyékben. Mindenütt másutt a katolikus vallást követők vannak túlsúlyban.

A királyi Magyarország szlovák etnikumának másik, nagyon jellemző vonása volt – a vallási hovatartozás alakulása mellett –, hogy idővel elveszítette nemességét. Minthogy a szlovák etnikai területen élő szlovák nemesség is a magyar rendek (*Natio Hungarica* = magyar nemzet) tagja volt, ezért rendi alapon magyarnak kellett lennie.

A SZLOVÁKOK AZ ALFÖLDRE VÁNDOROLTAK

A szlovákok szemszögéből tekintve, az Alföld fogalmán, mindazokat a területeket értjük, amelyek a szlovák etnikai területtől délebbre terülnek el.

A XVII. század a szlovákok számára is nagyon nehéz történelmi korszak volt. A törökellenes háborúk és a rendi felkelések következtében a szlovák jobbágság sorsa, ahogy a magyaré is rosszabbodott. A szlovák etnikum szülőhelyét kénytelen volt odahagyni: előbb északabbra, a hegyes vidékek irányába húzódott, majd a második jobbágság megnövekedett terhei és a protestánsok üldöztetése, valamint az abszolutizmus hatalmának fokozódása miatt az Alföld irányába vándorolt.

A török birodalom gyengülését jelezte, hogy Bécs elleni utolsó hadjáratai sikertelenek voltak. A Szent Szövetség által irányított ellentámadás viszont sikeres. Ennek eredménye az is, hogy a XVIII. század elejére egész Magyarország területéről sikerült kiűzni a török hadakat. Mögöttük az elnéptelenedett, elpusztított Alföld maradt, egyfajta légüres tér, amely vonzotta a munkaerőt az ország más vidékeiről. Ez egyfajta megoldást kínált és jelentett a másutt felgyülemlett nagy feszültségek enyhítésére. A szlovákok számára a törökök kiűzése (XVII. század vége) és a Rákóczi szabadságharc bukása (XVIII. század eleje) után megkezdődött a szlovák jobbágság leköltözése Magyarország északi területeiről az ország középső és déli vidékeire. Ez része volt a Habsburgok, a katolikus egyház és a magyar földesurak telepítő politikájának, melyek során különböző módszereket alkalmaztak.

1. Az egyik: idegen országból (német nyelvterületről) elsősorban katolikus lakosságot telepítettek a *Bakony*, a *Vértes*, a *budai és pilisi* hegységekbe, *Tolna* és *Baranya* megyékbe, valamint az *Alföldre* (*Gyula, Mezőberény* stb.).
2. A másik: országon belül a túlnépesedett északi területekről a gyéren lakott délebbi vidékekre maguk a jobbágyok települtek, szöktek, vagy a földesúr telepítette át őket. A szlovákok vándorlása is ilyen volt. A nagy migráción belül a szlovákok mellett magyarok, románok és horvátok is törekedtek az ország lakatlan középső részei felé.

Igy alakult ki az ország közepén és más vidékein etnikailag – nyelvileg az a színes kép, amely sokáig jellemezte Magyarországot.

A szlovákok vándorlása leginkább a legszegényebb megyéket érintette (*Árva, Trencsén, Liptó és Szepes*). A lakosság mintegy harmada hagyta el ottani lakóhelyét. A délebbi megyékben kisebb volt a népmozgás, de mindegyik szlovák megyéből vándoroltak el jobbágyok. Becslések szerint akkor a mai Szlovákia területét tekintve mintegy 200 000 szlovák jobbágy hagyta el.

Összefoglalva: az elvándorlás főbb okai voltak, hogy az ország északi területei túlnépesedtek. ott kevésbé termékeny a föld, az Alföldet gyéren lakták, ugyanakkor hatalmas és termékeny területek maradtak megműveletlenül. Ezekhez járultak hozzá a különböző gazdasági, társadalmi, politikai és egyéb gondok, mint a magas adók, a protestánsok vallási üldöztetése stb. Az új helyen a jövevények kétségtelenül jobb körülmények közé kerültek. Megváltozott a földesúr-jobbágy viszony, amennyiben a különböző szolgáltatásokat már pénzzel is meg lehetett váltani, vagy ha a jobbágy további könnyítéseket akart, újabb helyen próbálkozott az újrakezdéssel.

A szlovák jobbágság Alföldre történő vándorlását három időszakaszra szokták felosztani.

1. Kiindulási helyek: *Nyitra, Bars, Nógrád, Hont, Abauj*. Ezek a megyék azonban átmeneti letelepedési helyek is azok számára, akik az északibb *Trencsén, Árva, Liptó, Zólyom és Szepes* megyékből indultak az *Alföld* irányába. Ekkor népestül be szlovákokkal *Észak-Dunántúl*, a mai országhatár innenső része egészen *Zemplénig*. Az első szakaszban szlovákokkal benépesült települések: 1703: *Piliszsántó*, 1701: *Keszthely*, 1709: *Piliscsév*, 1701: *Oroszlány*, 1680: *Bánk*, 1705: *Vanyarc*, 1688: *Acsa*, 1706: *Csővár*, 1696: *Óhuta*.
2. Kiindulási helyek: *Felső-Magyarország* szinte minden megyéje. A származási helyeket az új településen használt nyelvjárás alapján lehet azonosítani. Ekkor alakul a magyarországi szlovákok által lakott legtöbb település. Ezek: 1715: *Piliszentlászló*, 1718: *Óskü*, 1725: *Sárisáp*, *Bánhida*, 1727: *Vértesszőlős*, 1724: *Bakonycsérnye*, 1725: *Tardosbánya*, 1715: *Bénye*, 1728: *Albertirsa*, 1720: *Csömör*, 1718: *Kiskőrös*, *Csaba* (*Békéscsaba*), 1722: *Szarvas*, 1723: *Mezőberény*, 1712: *Óhuta* (*Bükkszentlászló*).
3. Kiindulási helyek: 1740-től több mint egy évszázadon át *Felső-Magyarország*, valamint az első és második szakaszban benépesült szlovák települések. Ekkor keletkeznek az újak mellett az ún. másodlagosan újratelepített települések is. E szakaszban betelepült helységek: 1754: *Jásd*, 1747: *Piliszentkereszt*, 1752: *Kishuta*, 1763: *Nagyhuta*, 1770: *Füzér*, 1755: *Bükkszentkereszt*, 1790: *Répáshuta*, 1794: *Vágáshuta*, 1740: *Mátraszentiván*, 1858: *Mátraszentimre*, 1746: *Tótkomlós*, 1747: *Apátelek* (*Mocrea, Románia*), 1754: *Nyíregyháza*, 1816: *Pitvaros*, 1844: *Csanásalberti*, *Ambrózfalva*, 1841: *Nagybányhegyes* stb.

A magyarországi szlovák településeket lehet további szempontok szerint is csoportosítani, mint például: a települések vallási dominanciája, lakosságának nyelve stb. A települések többségére jellemző, hogy alakuláskor egy vallásúak, ill. egynyelvűek (szlovák) voltak. Vannak azonban ez alól kivételek. Vegyes vallású település volt: *Csömör, Erdőkürt, Óskü, Békéscsaba* (evangélikus-római katolikus). Vegyes nemzetiségű települések: *Rudabányácska* (szlovák-ruszin), *Terény* (szlovák-magyar), *Mezőberény* (szlovák-német-magyar). Ma már nincs egynyelvű szlovák kisebbségi település Magyarországon. [A magyarországi szlovákok által is lakott településeket megyénkénti bontásban más helyen közöljük.]

A DUNÁNTÚLI SZLOVÁKOK

A dunántúli szlovákok a XVIII. század első harmadában telepedtek le a *Bakony*, a *Vértes*, a *Gerecse* és a *Pilis* hegységek erdős területein. Származási helyeik főleg *Nyitra, Trencsén, Pozsony* megye, valamint *Esztergom és Komárom* megye északi területei. A beszélt nyelvjárás a nyugatszlovák: a telepítések szervezői a katolikus egyház és a földesurak voltak. A dunántúli szlovákok többsége

katolikus vallású. Mivel ezek a területek kevésbé alkalmasak a földművelésre, a szlovák telepesek főleg fa- és kőtermeléssel, mész- és faszénégetéssel foglalkoztak.

A *Bakony* északi lejtőin alakult szlovák települések: *Bakonycsérnye* (1724), *Őskü* (1718), *Szápár* (1752), *Súr* (1695) és *Jásd* (1754).

A *Vértes* északnyugati lejtőin sok német falu között található három szlovák telepítés is, ezek: *Oroszlány* (1701), *Bánhida* (ma Tatabánya része) (1725 környékén) és *Vértesszőlős* (1727). Telepe-seik *Nyitra*, *Pozsony* és *Trencsén* megyékből származnak, akik katolikus és evangélikus vallásúak. Foglalkozásuk a mezőgazdaság, szőlőtermesztés, fakitermelés és mészégetés, majd a szénbányászat és a kőfejtés. Főként bányászattal foglalkoztak *Tardos* (1725), *Sárisáp* (1725), *Mogyorósbánya* (1725) és *Dág* Gerecse vidékéről elszármazott szlovák katolikusai, akik ugyancsak a nyugatszlovák nyelvjárást beszélik. A pilisi katolikus szlovák települések lakossága is Felső-Magyarország nyugati területeiről érkezett. Megélhetésüket elsősorban a fakitermelés, fuvarozás, faszén- és mészégetés, a kőfejtés, később a bányászat és a kőműves munka biztosította (jelentős szerepük volt Pest városának építésében is). Erős vallási meggyőződésük, szlovák nyelvi és kulturális kötődésük ma is példa a magyarországi szlovákság számára.

Piliscsév 1701-ben, *Keszölc* 1709-ben, *Pilisszentkereszt* 1747-ben alakult. Ez utóbbi első telepei-sei között morva származásúak is voltak, alapítóinak kétharmada szlovák, egyharmada német.

Pilisszántó a 18. század első évtizedében alakult (1703), majd később *Pilisszentlászló* (1715) és *Pilisszentlélek* is lakottá vált. Ez utóbbit sziléziai üveghutások is telepítették.

Az említett észak-dunántúli hegységek szlováklakta településein kívül számtalan azoknak a fal-vaknak a száma, amelyek benépesítésében a szlovákság jelentős részt vállalt. Ilyenek, többek kö-zött: *Lajoskomárom*, *Olaszfa*, *Nagyesztergár*, *Csolnok*, *Bajna*, *Dorog*, *Tokod*, *Nagysáp*, *Eszter-gom*, *Pilismarót*, *Csóbánka*, *Pusztazámor*, *Kisapostag*, *Tárnok* és *Sóskút* tartozik még azon dunán-túli katolikus szlovák települések sorába, ahol a lakosság máig őrzi kultúráját és részben anya-nyelvét.

A PEST KÖRNYÉKI ÉS NÓGRÁDI SZLOVÁKOK

Ez a régió valójában három történelmi vármegye, *Hont*, *Nógrád* és *Pest* megyék területét foglalja magába.

A régi *Hont* megye szlovák települései közül csak *Márianosztra* és *Kóspallag* maradt meg máig kisebbségi településnek. Telepítésük a XVIII. század elején történt. Korábban, a XVII. század végére tehető sok nógrádi szlovák település megalakulása. Első lakosai szőkött jobbágyok voltak. Később a földesuraik főleg *Árva*, *Liptó*, *Zólyom* és *Hont* megyékből hívtak jobbágyokat apró birtokaikra. (Ezzel magyarázható a sok nógrádi apró falu). A *Nógrád* megyei falvak lakosságának jelentős része, mivel a földesurak nagy terheket róttak rá, átmeneti lakóhelynek tekintette ezeket a településeket. Idővel még délebbre vándoroltak, ahol kedvezőbb szerződéseket tudtak kötni a földesurakkal. Másik jellemzője ennek a vidéknek az volt, hogy sok vegyes lakosságú település (nyelvi és vallási is) alakult; sok a szlovák-magyar település, de vannak magyar-német falvak is, vallás szempontjából a szlovákok főleg evangélikusok, de lakják a megyét katolikus szlovákok is. A déli nógrádi szlovák települések népi kultúrájuk alapján a következők szerint csoportosíthatók:

- Az ún. szügyi csoport: *Szügy*, *Balassagyarmat*, *Parvarc*, *Csesztve* és *Terény*.
- A bánki csoport: *Bánk* (1680), *Alsó- és Felsőpetény*, *Nógrád*, *Nézsá*, *Ősagárd*, *Legénd*, *Nógrádsáp*, *Erdőkürt*, *Galgaguta*, *Vanyarc* (1705), *Keszeg*, *Nőtincs*, *Egyházasdengeleg*, *Bér*, *Szirák* és *Kéthodony*.
- A sámsonházi csoport: *Sámsonháza*, *Lucfalva*, *Szűpatak*.

A nógrádi szlovák lakosság kezdetben az irtványokon, a völgyekben mezőgazdasággal kezdett foglalkozni, jelentős volt állattenyésztésük, de foglalkoztak szőlőtermesztéssel, mészégetéssel is, később bányászattal, majd sokan kerültek az iparba is.

A *Pest* megyei szlovák falvak a második migrációs hullámban alakultak az 1711. évet követően. Az idetelepülők többsége evangélikus vallású, származási helyeik *Hont*, *Nógrád*, *Zólyom* megye, kevesebben települtek *Liptó* és *Túróc* megyéből. A migrációt elősegítő tényezők: a jobbágyok rossz életkörülményeik miatt, de a földesurak és részben a katolikus egyház is elősegítette azzal a szán-dékkal, hogy munkaerőt telepítenek birtokaikra. A Pest megyében alakult szlovák településeket két nagyobb összefüggő területi egységre szokás osztani. Az egyikhez tartoznak: *Acsa* (1688), *Csővár* (1706), *Püspökhatvan*, *Galgagyörk*, *Vácsisújfalu*, *Vácbottyán*, *Zsidó* (ma *Vác*egres), *Domony*, *Aszód*, *Vácduka*, *Vácrátót*, *Csomád*, *Szód* és *Dunakeszi*. A másik az ún. *Kerepesi sziget*, melyhez a következő szlovák vagy részben szlovák települések tartoznak: *Kerepes*, *Csőmör* (1720), *Kis- és Nagytarcsa*, *Isaszeg*, *Cinkota*, *Rákoskeresztúr*, *Ecser*, *Maglód*, *Tápiósüly*, *Mende*, *Péteri*, *Bénye* (1715), *Pilis*, *Sári*, *Alberti* (1728) és *Írsa* (*Albertír*sa).

A Pest megyei települések alakulása a XVIII. század első felére tehető. Számuk 1773-ban 63. *Pesten* 1880-ban a szlovákok száma jóval meghaladta a 20 ezret. A Pest megyei két nagy összefüg-gő szlovák szigeten kívül a *Duna-Tisza közén* is települtek le szlovákok, *Dunaegyházán* a XVII. és a XVIII. század fordulóján, *Miskén* 1718-ban. A Pest megyében letelepedett szlovákok a középszlo-vák nyelvjárásokat beszélik, kivétel a katolikus lakosú *Sári*, ahol a nyugatszlovák nyelvjárás a be-szélt nyelv. De mindentűnt a mezőgazdaság a fő megélhetési forrásuk, főleg a gabonatermesztés. Több településen jelentős még az állattenyésztés, *Kiskőrösön* pedig a szőlőtermelés, a borászat.

A BÉKÉS- ÉS CSANÁD MEGYEI SZLOVÁKOK

A XVIII. század első évtizedeiben a második migrációs hullámban szlovákok telepednek le *Békés*, *Csanád* és *Csongrád* megyében is. Származási helyeik: *Nógrád*, *Hont*, *Gömör*, *Zólyom*, de *Túróc* és *Liptó* megye is. Sokan voltak, akik Pest, Heves megyékből még délebbre húzódtak. Többségük evangélikus vallású, akik a vallás szabad gyakorlását keresik ott, ahol nem üldözik őket hitbéli meggyőződésük miatt. Nyelvük valamelyik középszlovák nyelvjárás. Mivel egy településre több helyről érkeznek, a hozott nyelvjárásokból egy újabb, vegyes keletkezik, így alakul ki többek között a csabai, komlói, szarvasi, mezőberényi új szlovák dialektus.

A töröktől visszafoglalt területek a királyi kamara birtokai lesznek, amely előbb bérletbe adja ezeket pl. örmény marhakereskedőknek (Örménykút), majd visszaadja régi tulajdonosaiknak, vagy elajándékozza, esetleg új tulajdonosoknak adja el. *Békés* megye nagy részét, és más területeket is (összesen mintegy 700 000 hold), *Harruckern János* György kapja a törökellenes hadjáratok idején tett szolgálataiért. A másik tulajdonos *Rudnyánszky József*. Mindketten tudták, hogy a juttatott föld-nek csak akkor lesz értéke, ha arra máshonnan hoznak telepeket, munkaerőt. Módszerük: szerve-zett telepítés ún. impopulátorok segítségével. Ez azért is bizonyult sikeresnek mivel a szlovák job-bágyosság az ország északi területeiről magától is tömegesen vándorolt az Alföld irányában.

A földesúr a telepesekkel szerződést kötött, melynek főbb pontjai a következők voltak:

1. szabad vallásgyakorlás biztosítása,
2. adómentesség bizonyos időre (általában két-három évre),
3. az adómentesség letelte után a kötelező szolgáltatások pontos meghatározása,
4. szárazmalom építésének a lehetősége, bevételeinek biztosítása a köző javára, továbbá a kocsmá, a mészárszék és a halászati jog hasznának biztosítása a település számára (Ez utóbbiak esetében bizonyos idő eltelté után a földesúr ragaszkodott bizonyos bérleti díj megfi-zetéséhez.).
5. ingyenes épületfa biztosítása (templomra, lakóházakra) a földesúr erdeiből (A földesurak, mivel Alföldről volt szó, szorgalmazták az épületfa kiváltását, ill. felhasználásának csökken-tését más anyagokkal, pl. nyers téglával, náddal).

Megközelítően a fenti feltételek mellett, tehát hogy taxális jobbágyokká váltak, azaz bizonyos ideig adómentességet élveztek, majd a robotot és a kilencedet pénzzel váltották meg, ill. kocsmákat.

mészárszékeket, sőt pusztákat is béreltek a földesúrtól, települt ill. újjátelepült három Békés megyei település. Elsőnek 1718-ban *Csaba* (csak később *Békéscsaba*), 1722-ben *Szarvas* és 1723-ban *Mezőberény*. Ez utóbbival kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy a településre először szlovákok érkeznek, utánuk ugyancsak evangélikus vallású németek, majd református magyarok.

Békéscsaba szlovák lakosságának ősei *Haan Lajos*, a neves evangélikus lelkész és történetíró szerint az ország 24 megyéjének közel 150 településéről származnak. Legtöbben *Nógrád* és *Hont* megyéből, sokan *Kishontból*, *de Gömör, Túróc, Zólyom, Bars* és más megyékből is. Fokozatos letelepedésük után fő foglalkozásuk a külterjes, extenzív szarvasmarhatartás volt. Mintegy 50 évvel az evangélikusok után szlovák katolikus vallásúak is letelepednek Csabán. A településen belül és a határokon kívül is csak a külső részekben jutott hely számukra (pl. *Soprony, Kétsoprony*). Csaba a természetes szaporodás és újabb telepések érkezésének következtében — létszámban — rohamosan gyarapodott, ezért rákényszerültek, hogy újabb településeket alapítsanak. Így alakult ki: *Apatelek*, (*Mocrea*, ma *Románia*), *Szabolcs* vármegyében *Nyíregyháza*. *Nyíregyháza* alapítói között a csabai szlovák evangélikusok mellett tótkomlósiai és szarvasi is voltak. Mindezek után Csabának mintegy 50 évvel alapítása után, már mintegy 7 ezer lakosa lehetett. A bevándorlók azonban nemcsak szlovákok voltak. A XIX. század elején Erdélyből sok román is települt Csabára, akik pravoszláv egyházat is alapítottak. Azonban ezek, valamint a kisebb számban odatelepült egyéb nemzetiségűek asszimilálódtak a nagy szlovák közösségbe.

Szarvas újratelepítői is szlovákok voltak. Származási helyeik: *Nógrád, Gömör, Zólyom, Abaúj* vármegye. De érkeztek szlovák telepések *Pest és Heves* megyéből, valamint *Csabáról* is. A lakosság száma, Csabához hasonlóan, gyorsan nőtt. Foglalkozásuk is ugyanaz, extenzív állattartás és a mezőgazdaság. *Tessedik Sámuelnek* köszönhetően azonban korábban tértek át a korszerű mezőgazdasági termelésre, mint más alföldi szlovák településen.

Mezőberényt is *Harruckern János György* telepítette újjá, ugyancsak szlovák jobbággyokkal, akik *Nógrád, Hont és Pest*, továbbá *Zólyom és Trencsén* megyékből származtak. Két évvel a szlovák telepések után, 1725-ben német ajkú evangélikusok is megtelepedtek Mezőberényben. A harmadik telepés nácio a református magyarság volt (1731). Mindegyik a település egy-egy részét lakta be. Az újratelepítés idejében a lakosságnak mintegy a fele szlovák volt. 1/3-uk német, és csak minden ötödik volt magyar. Igen érdekesen, de igazságon alapozták meg a település vezetését: A legfőbb funkciókban felváltva képviseltették magukat a szlovákok, németek és a magyarok. 1802-ben itt alakult meg az Alföldön elsőnek egy gimnázium, melyet később *Szarvasra* telepítettek át.

Az alföldi szlovák települések közül jelentős *Tótkomlós*, mint másodlagosan települt helység, 1746-ban alakult. Lakosai *Békésszentandrásról* kerültek az akkor lakatlan *Rudnyánszky-féle Komlói* pusztára. Ezek Csabáról és Szarvasról kerültek Szentandrásra, de miután az evangélikus szlovákok nem egyeztek az ottani protestáns magyarokkal, a továbbvándorlást választották. A komlói telepések másik része *Nógrád, Gömör, Hont, Bars, Zólyom és Árva* megyéből származott. A lakosság fő foglalkozása az állattartás volt.

Ugyanilyen másodlagos kolonizáció jellemezte *Nyíregyházát* is, amikor *Károlyi Ferenc gróf Békés* megyei szlovákokat telepített birtokaira (1753). Második hullámban fogadott telepéseket *Zólyom, Gömör, Nógrád, Hont, de Liptó, Pest és Heves* megyékből is. A nagyszámú szlovákság mellett magyarok, németek, sőt ruszinok és lengyelek is telepednek *Nyíregyházára*. A XIX. század eljére túlsúlyba kerül a magyar népesség, és *Nyíregyháza*, az ottani evangélikusság között elsőnek magyarosodik. Település — történetileg jellemzően alakult ki a *Nyíregyházát övező tanvavilág*, ami a délkeletalföldi települések határait is jellemzi, bár ott az ún. bokortanyák típusa alakult ki. Foglalkozásuk a mezőgazdaság. A gabonafélék mellett azonban dohányt, burgonyát és almát kezdenek termeszteni.

A XIX. század elejétől mintegy a közepéig az *Alföld délekeleti* részén a másodlagos kolonizáció második hulláma kezdődik. Az itteni primér szlovák települések szegényebb rétegei, mivel a megművelhető földterület már nem tudta eltartani a megnövekedett lakosságot, *Csanád és Arad* várme-

gye kamarai birtokain keresnek megélhetést. Amikor pedig ez a lehetőség is lezárul a szegények előtt, kezdődik a kivándorlás Amerikába.

1802-ben szegény komlói, szarvasi és csabai zsellérek a csanádi kamarai pusztán megalapítják *Nagylakot* (*Nadlac, Románia*). Közülük sokan *Pitvaros pusztán* bérelnek földet, és csak 1842-ben válik *Pitvaros* önálló településsé (ez a terciális kolonizáció). Ugyancsak komlósiai, együtt a pitvarosiakkal és nagylakiakkal megalapítják *Albertet* (*Csanádalberti*). Később hozzájuk csatlakoznak még telepések *Árva, Gömör és Zólyom* megyékből. *Ambróz* (*Ambrózfalva*) alapítása a csabaiakhoz kapcsolódik. Ők a jaminai szőlők legszegényebbjai voltak. Új helyükön — kényszerből — dohánytermelőkké váltak. A kamarai birtokokon további szlovák települések alakultak, mint *Nagybánhegyes* (1842), alapítói komlói, csabai, nagylaki szlovákok, *Tótkovácsháza* (ma *Végegyháza*), (1815), *Battonya* (telepesei szlovákok mellett románok, szerbek, németek és magyarok) és *Medgyesegyháza* (1882).

A másodlagos kolonizáció nemcsak a kamarai birtokokon történt, hanem a földesúri birtokokon *Csaba és Szarvas* határában is. Így alakultak ki idők folyamán az olyan szlovák települések, mint *Gerendás, Kétsoprony, Telekgerendás, valamint Kondoros, Csabacsúd, Kardos és Örménykút*.

Szlovák telepések kerültek közelebbi és távolabbi magyar településekre is, ahol viszont hamar asszimilálódtak.

A XIX. század második felében az *Alföld délekeleti* részében 7 jelentős szlovák település létezik. Ezek: *Békéscsaba, Szarvas, Tótkomlós, Ambrózfalva, Nagybánhegyes, Pitvaros és Nagylak*, majd a később alakult *Kondoros és Medgyesegyháza*.

SZLOVÁKOK HEVES MEGYÉBEN

Már a XVII. századvégi feljegyzésekből is kiderül, hogy *Gömör, Hont és Zólyom* megyékből *Heves, Jász kun és Szolnok* megyékbe szöktek szlovák jobbággyok. Elvándorlásuk 1711 után felgyorsul. Jelentős részük itt nem telepszik le véglegesen, nem kezd földműveléssel foglalkozni, zsellérként, főleg állattartás lett a foglalkozásuk, fenntartva a továbbvándorlás lehetőségét. Együttal így bújik ki az adófizetés alól is. Később az északi megyékből is (pl. *Árvából*) *Gyöngyösre, Kisdánára és Domoszlóra* települnek szlovák jobbággyok, akikhez idővel újabbiai csatlakoznak, ismét *Zólyom, Kishont és Gömör* megyékből. Az 1730-as évektől erről a vidékről jelentős elvándorlás kezdődik főleg *Békés* megye irányába.

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI SZLOVÁK TELEPÜLÉSEK

Az első szlovák telepések a *Sajó, a Hernád és a Bodrog* völgyében a török kiűzése után azonnal jelentkeznek. Foglalkozásuk a földművelés. Később mesteremberek, kézművesek is érkeznek erre a vidékre, újabb településeket hozva létre. Ezek: *Alsóregmec, Füzér* (1710), *Forró, Kéked, Kishuta* (1752), *Óhuta* (1696), *Vágáshuta* (1794), *Rudabányácska, Bükkszentkereszt* (1755), *Bükkszentlászló* (1717), *Répáshuta* (1790), *Ómassa, Hollóháza* stb. Ma e települések lakosai a kelet-szlovákiai nyelvjárásokat beszélik, annak ellenére, hogy ide telepések érkeztek *Sáros, Szepes* megyék mellett *Árvából, Zólyomból, sőt Morvából* is. Foglalkozásuk szén- és mészégetés, vasércbányászat, kohászat és más.

MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK A VÁLTOZÁSOK TÜKRÉBEN

Ma, hazánk területén, elsősorban mintegy 100 szlovákok által is lakott települést tartanak nyilván. /Számuk a múltban még több volt./ Közel ugyanennyire tehető azoknak a településeknek a száma, melyek alapítói — újratelepítői között jelentős arányban szlovákok is voltak, azonban az idők folya-

mán asszimilálódtak, beolvadtak a magyarságba. A szlovák etnikai területekről elvándorolt népesség új lakóhelyén különböző jellegű és irányú változásokon ment keresztül. Egyes általuk alapított települések máig őrzik etnikai, nyelvi, vallási hagyományait, mások teljesen átalakultak.

A lakosságszámot tekintve a szlovákok által lakott települések zöme közepes nagyságú és kistelepülés. Ilyenek a hegyes vidékek, a nógrádi és Pest megyei szlovák falvak. Az Alföldön alakult szlovák települések jelentős részéből városok nőttek ki, mint *Békéscsaba, Szarvas, Mezőberény, Nyíregyháza, Kiskőrös, Tótkomlós*. Belső erőik folytán ezek etnikai, társadalmi és kulturális fejlődése kezdetben pozitív volt. A múlt század második harmadától a legnagyobb településeken a városi életforma, a polgári intézményrendszer nem kedvezett a szlovák társadalmi és kulturális fejlődésnek. Ahol ez a folyamat nem hatott olyan korán, időlegesen a szlovák társadalmi és kulturális élet fejlődéséről is beszélhetünk.

A magyarországi szlovákok társadalmi és kulturális fejlődése szempontjából a negatív változások legfőbb okozója az iskolarendszer. A szlovákságnak saját iskolái csak elemi szinten voltak, azok is jelentős számban az egyháziak, elsősorban az evangélikus egyház kezelésében. Amíg ezek az iskolák ki tudták elégíteni a szükséges műveltségi szintet, addig kevésbé érvényesült a kisebbségek körében az a hatás, amely az integráció irányába hatott. Az iskolarendszer mellett a közigazgatás is jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szlovák lakosság saját nyelvvel és kultúrával ne tudjon használni a közéletben. Elsősorban az evangélikus egyházi autonómia sokáig gátat tudott emelni az asszimiláció elé. Később azonban az egyházak is beléptek a hivatalos politika támogatói közé. Összességében a XIX. század végétől egy egységesülő, folyamatos és gyorsuló nyelv- és kultúrávesztés kezdte jellemezni a magyarországi szlovákságot. A magyarországi szlovákok létszámcsökkenése különösen nagy a két világháború között, majd tragikus a csehszlovák-magyar lakosságcseret követően, és továbbfolytatódó az utóbbi 30-40 évben is. A népszámlálási adatok is ezt a tendenciát tükrözik.

A magyarországi szlovákok számarányának alakulása anyanyelv szerint a XIX. század utolsó évtizedeitől (csak a mai Magyarország területét tekintve!):

1880-ban 213 249 fő,
1900-ban 192 227 fő,
1910-ben 165 317 fő,
1920-ban 141 882 fő, más helyen 141 877,
1930-ban 104 819 fő, más helyen 104 786.

A hiteleseknek tartott népszámlálási adatok azonban általában mindig megkérdőjelezhetők valamilyen szempontból. A népszámlálási bevallások alapján a magyarországi szlovákok száma 1941-től anyanyelv, nemzetiség szerint, illetve aszerint, hogy szlovákuul is beszél:

1941-ben 75 877 16 677 194 371 fő,
1949-ben 25 988 7 808 142 204 fő,
1960-ban 30 690 14 340 138 182 fő
1970-ben 21 176 fő,
1980-ban 16 054 9 101 70 094 fő,
1990-ben 12 745 10 459 56 107 fő.

Az állandó csökkenést mutató számsor egyetlen alkalommal mutat ellenkezőt, lásd az 1960. évi adatokat! Ha mégis, az csak valamilyen hatásra történhet. Ugyancsak bizonyos hatások magyarázzák a folyamatos szlovák lakosságcsökkenést, annak ellenére, hogy létezik természetes szaporodás.

A másik példa a lakosságcserevel kapcsolatos. Ha 1941-ben a szlovák anyanyelvűek száma 75 877 fő, a lakosságcsere során pedig több mint 73 000 szlovák települt ki, hogyan maradhatott itt közel 26 000 fő? [A magyarországi szlovákokkal kapcsolatos bővebb statisztikai adatokat más helyen közöljük.]

Ahogy az évszázadok folyamán változott a magyarországi szlovákok lélekszáma, változott a szlovákok társadalmi struktúrája is. Tény, hogy az Alföldre települt szlovákok túlnyomó többsége jobbágy volt, aki a föld megművelése mellett állattartással is foglalkozott. Azonban jelentős szám-

ban jöttek az ország északi megyéiből a különböző mesterek, erdei munkások is. Letelepedésük után közülük sokan bányászként is kezdtek dolgozni. Az ipari munkások és bányászok száma főleg a két háború között nőtt meg. Az Alföldön még korábban, a XIX. század második felétől, az erősen tagolt parasztság mellett kialakult az iparosok viszonylag széles rétege. A századfordulón pedig kezd jelentkezni a számottevőbb szlovák értelmiség is. A két háború közti időszak a szegénység (agrárproletárok és ipari munkások) erőteljes jelenlétének a korszaka.

Az 1930-as években például a magyarországi szlovákok társadalmi a következő képet mutatja. A falusi paraszti rétegek képviselik az ország szlovák lakosságának a 2/3-át. Az iparban dolgozó munkások aránya a hazai szlovákság 1/6-a. E kettő összesen mintegy 80%-ra tehető. A fennmaradó 20%-ba sorolhatók a bányászatban és a kohászatban, a kereskedelemben és a közlekedésben dolgozók, a közhivatalnokok, valamint a csekély létszámú szlovák értelmiség.

Az igazi társadalmi átrétegződés időszaka azonban az 1945-öt követő két évtized, amikor a városba, az iparba történő vándorlás tovább gyengíti a szlovák etnikai közösségeket. Közismert tény, hogy a hagyományos népi kultúra legfőbb őrzője a falun élő parasztság. A paraszti rétegek mellett a munkásság, az iparosság és az értelmiség is felvállalhatja a kultúra ápolását. Azonban ez a kultúra tartalmában már más lehet. Keretei, formái is igazodhatnak az új, modern élethez. Ennél az átnemtelni, a hagyományos szlovák népítői a polgárosult kultúráig, két alapvető lehetőség adódhat. Az egyik: amikor a szlovák népi kultúra mellett kialakul egy újabb, szlovák polgári kultúra. A másik lehetőség az, hogy a szlovákság újabb rétegei nem vállalják fel a szlovák nyelvű polgári kultúra kialakítását, gyakorlását, hanem kulturálisan asszimilálódnak a többséghez. A kultúra e két rétegének – hagyományos és polgári – említése mellett szükséges szólni a kultúrának létező harmadik rétegről, ez az egyházi kultúra.

A magyarországi szlovák településeken a kultúra e három rétege többféleképpen jelentkezik. Általában mindenütt, ahol nem következett be a teljes asszimiláció, jelen van a szlovák nyelvű népi kultúra. Vele párhuzamosan él, ma már csak kevesebb helyen, a szlovák evangélikus vallás esetében a szlovákizált cseh nyelvű egyházi kultúra. Ezek mellett vagy kialakult, vagy nem a polgári szlovák nyelvű kultúra. A polgári szlovák nyelvű kultúra kialakulásának feltételei adottak voltak már a múlt században is. Keretei, formái a magyarországi szlovákság között azonban csak később alakultak ki. Ezek a különböző egyletek, egyesületek, körök, mint például a műkedvelő színjátszás, az olvasókörök, énekkarok stb. Békéscsabán még egy szlovák sportegyesület megalakulásának a gondolata is felmerült.

Ezeknek az alakulatoknak egyik fontos célja az erősen meggyengült szlovák tudat erősítése volt. A két háború közötti hivatalos magyar politika a hazafiatlanság, valamint pánszlávizmus indokával üldözte őket. Mintegy reakcióképpen erre a nyíltabb szervezeti formák kezdtek burkoltabb formákat ölteni. A tagság nem egyszer evangélikus egyházi szervezésű közösségekben, politikamentes egyesületekben verbuválódott. Ilyenek voltak például sok helyen a méhészek, a kertbarátok körei is. A polgári kultúra szervezeteinek kialakulásával szorosan összefügg a könyv-, a lap- és egyéb termékek kiadása. Ugyanis a polgári közösségeknek szükségük volt fórumokra, amelyek segítségével terjeszthették nézeteiket, befolyást gyakorolhattak szélesebb néprétegekre.

1918 előtt a szlovák könyv- és lapkiadásnak az egyik központja Pest, illetve Budapest volt. Utána különböző vidéki helyeken – Békéscsabán, Tótkomlóson és másutt is – voltak próbálkozások lapok indítására, könyvkiadásra. Külön ki kell emelni az egyházi szlovák nyelvű kiadványozást, melynek központja Békéscsaba, az evangélikus egyház volt. Az említett kísérletek általában a hivatalos kormánypolitikával szemben álltak, ezért a kormány is élt lehetőségeivel. Mindig talált olyan szerkesztőket, hivatalnokokat, akik lapjukkal a kormány szöcsövévé váltak.

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK ÉLETE 1945 UTÁN

Társadalmi és politikai élet. A magyarországi szlovákság, hasonlóan a többi kisebbséghez, a trianoni békeszerződésben garantált kisebbségi jogokkal igazán nem élhetett. Korlátozták lehetőségeit a kulturális tevékenység területén is. Az oktatás is a kisebbségek magyarosítását szolgálta. Mivel a hazai szlovákok nagyrészt a szegényebb néprétegekhez tartoztak, ismert, hogy sokan a baloldali mozgalmakhoz kapcsolódtak. Ennélfogva újabb indoka volt a hivatalos politikának arra, hogy üldözze őket.

Az ismert gazdasági, politikai és kisebbségi elnyomás miatt a szlovákok reménykedve vártak egy eljövendő új világot. Annál is inkább, mert az orosz front a háborús megpróbáltatások mellett pozitív élményeket is hozott számukra, amennyiben a szlovák lakosság az orosz katonákkal meg tudta értetni magát.

A szlovák lakosság mindjárt a háború végén a születő új társadalom mellett foglalt állást. Még alig vonult el a front, a Békés megyei szlovákok a szerbekkel együtt megalakítják a *Szlávok Antifasiszta Frontját*. 1948-ban ebből kiválva alakul meg a *Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége*.

Közben a nagyhatalmi politika, az SzKP KB. mellett működő szláv bizottság hatására a magyarországi szlovákság történelme során először válik a magyar és a csehszlovák külpolitika eszközzé. Csehszlovákiában is, előbb a Benes dekrétumok, majd az uralkodóvá lett, szovjetek diktálta politika érvényesítésére az állam, hasonlóan a németek kitelepítéséhez, szabadulni akar a magyar kisebbségtől is. Helyébe a magyarországi szlovákokat kívánja befogadni. A jobb élet és a „hazatérés” reményében a magyarországi szlovákság jelentős része áttelepül Csehszlovákiába. (Ennek a folyamatnak ennek az alapján kényszerű mozgásnak az értékelése nem feladata. – A Szerk.)

A lakosságcsere során több mint 73 000 magyarországi szlovák és kb. 100 000 csehszlovákiai magyar többségű kényszerűségről cserélt hazát. A lakosságcsere után is jelentős számú szlovákság maradt Magyarországon. A születő új társadalom próbálta kielégíteni jogos politikai, kulturális igényeiket. Ekkor alakul meg a *Szlovák Szövetség* mint a hazai szlovákság érdekvédelmi szervezete. Kezdetben helyi alapszervezetekkel is rendelkezett, amelyeket – hasonlóan az összes többi magyarországi demokratikus tömegszervezethez – 1951-ben felszámoltak. Ettől kezdve a hazai kisebbségi politika szinte csak a kulturális tevékenységre korlátozódhatott.

A nemzetiségi politika újabb fellendülése csak a 70-es évek elején következik be, amikor a Szövetség kiterjesztheti társadalmi tevékenységét. Ekkor alakulnak meg különböző bizottságai is, mint az oktatási, a kulturális és az ifjúsági. Ezekre azért is szükség volt, mert közben a szlovákságot egyre negatívabban érintő társadalmi változások következtek be. Ilyenek egyebek mellett: munkaképes szlovák ifjúság tömeges elvándorlása a településekről, települési, térségi- és iskolai körzetesítések, szlovák tanítási nyelvű iskolák felülről történő megszüntetése stb.

Ugyanakkor a 70-es évekre esik a honismereti és néprajzi (tudományos) tevékenység fellendülése. A 80-as évektől egyre erőteljesebben jelentkeznek műveikkel a hazai szlovák költők és írók.

A magyarországi szlovákok életében még újabb fellendülés a 90-es években jelentkezik. A demokratikus társadalom keretében megújul a Szövetség, szélesebb tömegbázist épít ki, helyi szervezeteket alakít, amelyek régiókba csoportosulva összehangoltabban végzik munkájukat.

A Szlovák Szövetség, új nevén *Magyarországi Szlovákok Szövetsége*, mellett új szlovák szervezetek alakulnak, mint a *Szlovákok Szabad Szervezete*, *Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezete*, *Magyarországi Szlovák Írók és Művészek Egyesülete*, *Prameň (Forrás) Folkloregyüttes*.

A magyarországi szlovák nemzeti kisebbség történetének legújabb fejezete akkor indul, amikor az 1993. évi kisebbségi törvény adta lehetőségeken belül az 1994. évi helyi önkormányzati választások alkalmával sor került *szlovák kisebbségi önkormányzatok* megválasztására is. Ezt követően a helyi szlovák önkormányzatok megválasztották az **Országos Szlovák Önkormányzatot**, mely Budapesten székel.

Oktatás. A két világháború között a magyar törvények háromféle kisebbségi iskolatípust különböztettek meg. Ezek: anyanyelvű, kétnyelvű és nyelvet tantárgyként oktató iskolák. Tény viszont, hogy a legutóbbi típust kivéve szinte semmilyen más alsó fokú szlovák iskola nem létezett Magyarországon, ahogyan nem létezett szlovák kisebbségi középiskola sem.

Ezen a téren 1945 után gyökeresenek mondható változások történtek. Fokozatosan épült ki hálózatként egy olyan szlovák kisebbségi iskolahálózat, amely egy ideig jól szolgálta a magyarországi szlovák nemzetiségű ifjúság oktatását-nevelését.

Az iskolák államosítását követően főleg ott, ahol a szlovák oktatásnak még a háború előtti időktől voltak valamilyen hagyományai, megalakultak a szlovák tanítási nyelvű általános iskolák vagy egy település, vagy egy szűkebb régió számára. Ez utóbbiak mellett diákközpontok is létesültek. Ezek kétnyelvű iskolaként ma is működnek (*Békéscsabán, Budapesten. Sátoraljaújhelyen, Szarvason és Tótkomlóson*) – Nagybányhegyes kivételével. Ugyanakkor Budapesten középfokú tanítóképző, Békéscsabán gimnázium is megkezdte működését. Az előbbi, idővel ugyancsak gimnáziummá alakult. Az említettek mellett egy ideig mintegy 100 olyan általános iskola is működött, ahol a szlovák nyelvet tantárgyként oktatták – általában fakultatív módon. Mára ezeknek a száma az akkorinak a felét sem éri el, és tanulólétszámuk is a minimálisra csökkent. A 80-as évek közepén próbálkozások voltak egy közbülső iskolatípus kialakítására is, de az elképzelés nem igazán vált be.

Közben a 60-as évek legelején a szlovák tanítási nyelvű iskolákat felsőbb utasításra kétnyelvűeké alakították. Ezekben a humán (társadalomtudományi) tantárgyak tanítási nyelve továbbra is a szlovák nyelv, a reál (természettudományos) tárgyaké a magyar. Mára visszafejlődésük következtében, amelyet a szlovák társadalmat ért negatív hatásaival szokás alátámasztani, a valamikori szlovák tanítási nyelvű iskolák alig tekinthetők többnek, mint a nyelvet oktató iskolák, bár komoly erőfeszítések is tapasztalhatók a tanítási nyelvű iskolák visszaállítására.

Párhuzamosan az alsó- és középfokú szlovák oktatással és azt követően is kezdett kiépülni a hazai szlovák felsőoktatási pedagógusképzés. Külön szlovák tanszékeken képzik az óvónőket (Szarvas), tanítókat /Esztergom, Békéscsaba/, általános iskolai tanárokat (Szeged), középiskolai tanárokat (Budapest). Számosan tanulnak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának szlovák szakán. 1970 óta szlovák pedagógus-, újságíró-, néprajzos és egyéb képzés folyik Szlovákiában is.

A hazai szlovák oktatás minden szintjén és minden típusában nagy erőfeszítések árán folyik az ifjúság oktatása-nevelése. Ez a tevékenység sokkal eredményesebb lehetne, ha a család és az egész szlovák társadalom a múlthoz hasonlóan nagyobb részt vállalna a szlovák nyelv és a szlovák kultúra átörökítésében.

Kultúra. A magyarországi szlovákok kulturális élete, ahogy az oktatás is, 1945 után bontakozhatott ki teljesebben. Az oktatáshoz viszonyítva azonban jelentősebb hagyományokból táplálkozhatott, amennyiben a hagyományörző kulturális tevékenység a két háború között is talán egyetlen olyan szintere volt a szlovák életnek, amelyet kevésbé korlátozott a hivatalos politika. A hazai szlovák színjátszásról pedig elmondható, hogy a két háború közti időszaka volt a legsikeresebb. Az 1945 utáni évtizedekben is tulajdonképpen a kulturális élet volt az egyetlen területe a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének, ahol zavartalanul kifejtette tevékenységét. Tulajdonképpen ekkor alakult ki a hazai kisebbségekről az a kép, hogy azok csak daloló-táncoló közösségek. Tény, hogy bizonyos időszakban a szlovák ének- és tánc csoportokból volt a legtöbb, és egyéb köz- művelődési formákról nem igen lehetett beszélni. Kezdetben, és később is, történtek különböző kísérletek központi kultúrcsoportok, együttesek kialakítására, de ezek vagy csak időlegesen, vagy egyáltalán nem jártak eredménnyel. Maradt az öntevékeny helyi kulturális tevékenység.

Ma a hazai szlovák kulturális élet változatosabb, tömeghatása viszont mintha szűkülne. Ennek ellentmondani látszik, hogy bizonyos szlovák településeken éppen ezekben az években bontakozik ki olyan szlovák nyelvű kulturális tevékenység, amely eredményességben felülmúlja a település magyar kulturális intézményeinek az eredményeit. A példa Békéscsaba, ahol az elmúlt évben kezdte meg működését a Szlovák Kultúra Háza.

Művelődés. Az 1945 utáni éveknek volt olyan periódusa (az 50-es és részben a 60-as évek), amikor a szlovák településeken – és országosan is – iskolán és kultúrcsoportokon kívül szinte alig volt más szlovák jellegű tevékenység, intézmény. A 60-as évek közepétől új formák jelentkeznek a magyarországi szlovákok művelődésében is, a különböző klubok, ismeretterjesztő előadások stb. Új intézmények is létesülnek, mint a tájházak, bázismúzeumok, báziskönyvtárak.

Tudományos tevékenység. Ugyancsak a 60-as évektől beszélhetünk a magyarországi szlovák tudományos élet megindulásáról. Keretei, intézményei: a TIT, múzeumok, könyvtárak, a Szlovák Szövetség által szervezett honismereti és néprajzi gyűjtőtáborok stb. A hazai szlovák tudományos élet jelentős kibontakozása a 70-es évek közepére tehető, amikor megindul a *Národopis Slovákov v Maďarsku* (A magyarországi szlovákok néprajza) című kiadványsorozat. Ezt követően egyre gazdagodik a hazai szlovák tudományos szakemberek publikációs tevékenysége.

1990-ben Békéscsabán a helyi szlovák értelmiség kezdeményezésére megalakul az országos hatáskörű tudományos intézet, a *Szlovák Kutató Intézet*, mely a hazai szlovákság múltját és jelenét hivatott feltárni. Területei: a néprajz, történelem, szlovák nyelvjárások és az oktatás. Újabban szociológiai kutatásokat is kezdeményez, és felvállalja a magyarországi szlovák értelmiség továbbképzését is. Nagyon jelentős kiadói tevékenysége, fennállása óta több jelentős alapművet jelentetett meg. Ilyen: a kétnyelvű szlovák nyelvjárás és néprajzi atlasz.

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK IRODALOM

Történelmi áttekintés. Annak ellenére, hogy a magyarországi szlovák irodalomról csak az elmúlt két évtizedben szokás beszélni, amikor többé-kevésbé rendszeresen jelentek meg művek ezen a nyelven, nem tagadható, hogy a szlovák származású szerzők alkotótevékenysége jelentős hagyományokkal bír. Különösen jellemző ez a dél-alföldi szlovák településekre, Szarvasra (Sarvaš), Tótkomlóra (Slovenský Komlós) és Békéscsabára (Békésska Čaba).

Szarvason például már a szlovákság Alföldre való települése időszakában tevékenykedett *Matej Markovič* (Markovics Mátyás), aki a 18. század közepén versben énekelte meg a Magyar Királyság korabeli vármegyéit és az ország neves uralkodóit. Felvilágosító és pedagógiai munkájával az egyszerű emberek felemelkedéséért sokat tett az Európa-szerte ismert *Samuel Tešedík* (Tessedik Sámuel, 1742–1820.), az első mezőgazdasági szakiskola alapítója. A pesti Magyar Hírmondó ez alkalomból, 1791-ben azt írta, hogy az oktatás az iskolában szlovákul folyik, hogy a diákok megértsék a tananyagot, valamint németül, hogy olvashassák azokat a műveket, melyek a tudást szolgálják. Tešedík nyomdokaiban járt *Štefan Jančovič* (Jancsovics István, 1811–1893.) is, az első részletesebb szlovák–magyar és magyar–szlovák szótár megalkotója.

1769-től több mint egy évtizedig élt Tótkomlóson *Pavel Valaský* (Walaszky Pál, 1742–1824.), a „nemzeti becsület védője”, ahogy őt a magyar történelemről írt művei alapján *Kazinczy Ferenc* sokatmondóan elnevezte. Ma feltehetően csak kevesen tudják, bár a magyar irodalomtörténet mindig számon tartotta, hogy Valaský, aki műveit főleg latinul és bibliai cseh nyelven írta, az első szisztematikus magyar irodalom-történeti mű alkotója. Amit a magyar történetírás és néprajz számára *Matej Bel* (Bél Mátyás) *Prodromus ...* című műve jelent, ugyanazt jelenti az irodalom számára Valaský *Conspicua literariae in Hungaria* című alkotása.

Az Alföld további jelentős „ékecsége” *Ludovít Haan* (Haan Lajos, 1818–1891.) személyisége és életműve, aki egyebek mellett az első békéscsabai szlovák–magyar felsőfokú iskola tanára és Békés Vármegye történetét feldolgozó mű szerzője (1870) volt. Békéscsabán a múlt században tűnt fel az első irodalmár, *Karol Straka*, aki az első világháború után *Ludovít Seberini* (Szeberényi) néven mint a szláv nyelvek és irodalmak szakértője és a *Čabianský kalendár* (Csabai Kalendár) kiadója írta be magát a környék közéletének emlékeztetőbe.

A harmincas évektől kezdve ebben az évkönyvben jelentek meg az úgynevezett népi írók munkái. Művészilag és nyelvilag egyszerű verseiket és prózáikat itt jelentették meg *Ján Gerčí* (1909–

1984.), aki a tájnyelven írt *Vyslúžená žena* (Megszolgált menyasszony) című színdarabban szerzett magának nevet, továbbá *Ján és Ondrej Korbel'* szarvasi testvérek, *Juraj Ondrej Markuš* Nyíregyházáról, majd a negyvenes évektől csatlakozott hozzájuk a pitvarosi *Štefan Hudák*, aki 1941-ben *Za pluhom* (Az eke mögött) címmel önálló verseskötetet jelentetett meg. A népi írók többsége az 1946–47-es csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében Szlovákiába költözött, ami ugyancsak hozzájárult a szerény mértékű magyarországi irodalmi élet hosszú időre történő megszűntetéséhez. Kivételt az 1955. év hozott, amikor a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége által kiírt irodalmi pályázat díjazott műveit *Hrušky mamovky Špiakovej* (Spiaková asszony kőrtéi) címen kiadvány formájában megjelentették, bár ez inkább csak jelezte a szlovák szó jelenlétét, anélkül, hogy ösztönzőleg hatott volna az irodalmi alkotókedvre. A kiadvány címét *Pavel Samuel* azonos című versétől kölcsönözték, melynek hőse szülőfalujában, Tótkomlóson örömmel üdvözlö a felszabadító szovjet csapatokat.

A következő évek során az irodalmi életben beállt csend kétségkívül összefüggött a magyarországi szlovák kisebbség általános helyzetével, elsősorban az oktatási rendszerrel. A hatvanas években – az anyanyelvű oktatás megszüntetését követően – még egy ideig – valószínűleg utoljára végeztek iskoláinkban és szlovák tanárképző intézményeinkben olyan diákok, ill. hallgatók, akik még tényleg beszéltek szlovákul, mert anyanyelvüket otthon, szüleiktől és nagyszüleiktől sajátították el.

A jelzett körülmények miatt ismét csak a hetvenes évek közepétől kezdtek kialakulni a művészileg igényesebb irodalmi élet alapjai. Ennek az új kornak kezdeményezői és tevékeny részesei a *Ludové noviny* (Népújság), a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége szlovák nyelvű hetilapja köré csoportosuló költők és írók voltak. A csoport tagjai 1978-ban a szélesebb közvéleménynek is bemutatkoztak a *Výhonky* (Hajtások) című antológiával, melyet a Nemzeti Tankönyvkiadó jelentetett meg a Szlovák Pedagógiai Könyvkiadóval együttműködve. Itt jelentek meg *Alexander Kormoš*, *Gregor Papuček* és *Juraj Marik* versei illetve *Pavol Kondáč* és *Michal Hrivnák* prózái. *Sziklay László* professzor, a jeles irodalomtudós és pedagógus, aki figyelemmel kísérte a magyarországi szlovák irodalom kibontakozását, az antológia bevezetőjében annak megjelentetését határkőnek nevezte az önálló magyarországi szlovák kulturális és irodalmi élet létrehozása útján és rögtön hozzátette, hogy ez az önállóság egyidejűleg a híd szerepét is jelenti a szlovák és a magyar irodalom között, ill. a szomszéd államok irodalmi között.

Ebben a jellemzésben többé-kevésbé benne van minden kisebbségi irodalom lényege, küldetése és szerepe, mely három összetevővel jellemezhető: **kötődés saját gyökereihez, a többségi kultúrához, illetve az anyanemzet kultúrájához.**

Szervezett irodalmi élet. A *Výhonky* (Hajtások) kiadását követően többé már nem álltak meg az idő kerekai. Az irodalom tematikus és műfaji gazdagodása, ideértve a műfordítást is, rövidesen két további vers- és egy prózai antológia kiadásának igényét vetették fel, melyek ugyancsak a Nemzeti Tankönyvkiadónál jelentek meg. A *Fialôčka, fiala* (Ibolyácska, ibolya, 1980.) a Nemzetközi Gyermekévként alkalmából jelent meg, elsősorban gyermekeknek szánták. A kötetben *Imrich Fuhl*, *Gabriel Kara*, *A. Kormoš*, *G. Papuček* és *János Szabó* versei jelentek meg. A *Chodníky* (Ösvények, 1984.) 1985-ben elnyerte a Nemzeti Tankönyvkiadó Nívódíját. A kötetben *I. Fuhl*, *A. Kormoš*, *G. Papuček* és *J. Szabó* mellett bemutatkozott *Juraj Antal-Dolnozemský*, *Mária Fazekasová*, *Oldřich Kníchal*, *Veronka Halušková*, *Pavel Samuel* és *Michal Hanigovský*, akik közül négyen a volt Csehszlovákiából költöztek Magyarországra. Az újabb prózai művek a *Pramene* (Források) című antológiában jelentek meg *Zoltán Bárkányi-Valkán*, *I. Fuhl*, *M. Hrivnák*, *J. Marik*, *Andrej Medved'* és *P. Kondáč* tollából.

A következő években sorra jelentek meg az önálló kötetek: versek, prózai művek, regények, drámai szövegek, valamint folklór-, néprajzi- és nyelvtudományi művek. Az irodalmi élet felpörgetése 1981-ben szükségessé tette **Irodalmi Szekció** létrehozását a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége (MSZDSZ) Tömegtájékoztatási Bizottsága mellett. Ennek kezdeményezője és első elnöke *G. Papuček* költő volt. A Szekció létrehozásának céljai: irodalmi rendezvények szervezése a magyarországi szlovákok körében, segíteni a szlovák irodalmi művek megjelentetését, ill.

terjesztését, valamint szervezni a határon és Szlovákián kívül élő szlovák írókkal, költőkkel való együttműködést. Az olvasói réteg szélesítését szolgálták a különböző szerzői estek, eszmecsere, melyeket szlovákok által is lakott településeken szerveztek meg. Az Irodalmi Szekció kiadványaként 1981-87. között *Zrod (Születés)* címmel megjelent egy irodalmi almanach hat száma. Az irodalmi élet felpozícióját szolgálták a Művelődési Minisztériummal való együttműködésben, az MSZDSZ kongresszusai tiszteletére kiírt irodalmi pályázatok is. A Szekció néhány tagja 1988-ban létrehozta a *Sme (Vagyunok)* című irodalmi és társadalmi folyóiratot (főszerkesztő A. Kormoš). A folyóirat kiadását, a társadalmi változásokat követően a nyolcvanas évek végén, 1990-ben átvette az Irodalmi Szekció jogutódjaként létrehozott *Magyarországi Szlovák Írók és Művészek Egyesülete* (MSZÍME), melynek 1993-tól I. Fuhl az elnöke.

A magyarországi szlovák irodalomról a szlovákiai irodalmi lapokban sorra jelentek meg híradások, tanulmányok, recenziók és maguk az alkotások. Már korábban megjelent egy-egy válogatás *G. Papuček és A. Kormoš* verseiből. Az anyanemzet irodalmi köztudatába való bejutást segítette az 1989-ben Pozsonyban megtartott *Szlovák Írók Konferenciája*, melyen magyarországi, romániai és jugoszláviai alkotók vettek részt. A konferencia magyarországi résztvevői itt találkozhattak először a szlovákiai magyar irodalom jeles képviselőivel. A *Szlovák Írók Egyesülete* 1990-ben *kilenc magyarországi szlovák író tiszteletbeli tagjává* választott. A magyarországi szlovák irodalom további fennmaradása, szlovák irodalmi művek kiadása továbbra is függ nemcsak a hazai olvasói bázistól – melyet főleg a szlovák nyelvű művelődés fejlődése határoz meg –, hanem az anyaország irodalmi közéletének az érdeklődésétől is.

KÖLTÉSZET

A mai magyarországi szlovák irodalom újrászületését és fejlődését tágabb értelemben lehet úgy is értelmezni, hogy ez egyfajta *reakció* a fegyversult asszimilációra és elnemzetlenedésre. Hasonlóan a harmincas évek népi íróihoz, az ő örököseik is, fél évszázaddal később, ugyanolyan hévvel ismerték fel küldetésük értelmét: **meg kell őrizni a közösség nemzetiségi létét és mindenekelőtt az anyanyelvet**. Ez a tudat mélyen áthatja az egykori szlovák tannyelvű iskolák végzettjeinek költészetét, akik a hetvenes évek elején a magyarországi szlovák sajtóban szólították meg sorstársaikat, hogy felébredjék bennük és megerősítsék szlovákságukat, az anyanyelv iránti közönyösségből való kiszakadásra ösztönözték őket.

Ez a következetesen programszerű hozzáállás állandóan jelen van és uralkodik *Gregor Papuček* (1938. Pilisszentkereszt) költészetében. Rá jellemző módon, saját személyes problémáira és vágyaira is a kisebbségi kollektíva tagjának vagy a szülőföldnek az optikájával tekint. Ez a hang jellemzi Papuček *Piliške ozveny (Piliši visszhangok)*, 1982.) és *Tvrde hrudy (Kemény rögök)*, 1988.) című kötetiben kiadott verseit is. A magyarországi szlovák kisebbség megmaradásának záloga elsősorban az ősök nyelvének a megőrzése olyan formában, ahogyan azt a néphagyomány is őrzi, az a néphagyomány, amelyhez magát a költőt is meghítt kapcsolat fűzi. Külön ki kell emelni a gyermekeknek szóló verseit, melyekben a költő tanúbizonyságot tesz a fantázia, a humor és a találékonyság iránti érzékéről, a nyelvezetét illetően is.

Más magyarországi szlovák szerzőknél a kisebbségi aspektus szélesebb történelmi és társadalmi összefüggésekhez kapcsolódik, vagy pedig lírai síkon marad. Hasonló szemlélet jelenik meg *Alexander Kormoš* (1941. Pilisszántó) költészetében is, ő azonban a világ mind sokoldalúbb szemléletére törekszik, ahogy ezt első két önálló verseskötetének címei is jelzik: *Polyfónia I.* (1981.) és *Polyfónia II.* (1986.), ami lényegében annyit jelent, hogy a sokszólamúság összhangja vagy a sokoldalúság egysége. Erre a költészetre jellemző az alapvető emberi értékek – igazság, szépség – kitartó keresése és egyben az egyének és az egész társadalom hibáinak könyörtelen kipellengérezése. Végezetül A. Kormoš nem csak tematikájában „többszólamú”, hisz a kezdetektől kezdve **ír magyar nyelvű verseket** is és magyar költők verseinek műfordításával is foglalkozik.

Két nyelven alkot az egy generációval fiatalabb *Imrich Fuhl* (1961. Pilisszentkereszt) is, aki egyetlenként társai közül, kedveli a ritka tipográfiai vagy kaligram (grafikailag rendezett szöveg) versformát. *Čiernobiela mozaika – Fekete-fehér mozaik* (1986.) címen megjelent első önálló kötetében kifejezésre juttatja, hogy miközben szkeptikus, elutasító a világgal szemben, kerüli a nagy szavakat és az absztrakt kifejezésmódot. Ehhez az alaphanghoz lényegében hű maradt a *Nemé slová – Néma szavak* (1995) című kötetében is, melyben lerántja a leplet a képmutatásról, relativvva teszi az „örök” és az időben determinált igazságot – ennek alárendelten választja ki a nyelvi eszközöket is.

A nyolcvanas években csak átmeneti időre jelentek meg a magyarországi szlovák irodalmi életben I. Fuhl kortársai, *Veronka Halušková* (1962. Komlóska) és *Gabriel Kara* (1959. Kesztlőc). Irodalmi ténykedésük átmenetisége fájdalmasan jelzi az alkotói utánpótlás hiányát, holott működésük is feltétele lenne a szlovák nyelv további ápolásának és fejlesztésének.

A fiatalabb korosztályhoz tartozik *Gabriel Hattinger-Klebaško* (1958. Komlóska) is, aki egyidejűleg publikál szlovák, magyar és ruszin nyelven ill. fordít ezekre a nyelvekre, amit három önálló kötet is bizonyít. Hattinger-Klebaško és kétnyelvű költőtársai, I. Fuhl és A. Kormoš néhány magyarul író kortársaikkal *három nyelvű* antológiát jelentettek meg *Medzi nebom a zemou – Ég és föld között* (1997.) címmel. Meg kell jegyezni, hogy a két- vagy többnyelvűség a dél-alföldi szlovák írók közös jellemzője, legyen szó akár saját irodalmi akár műfordító tevékenységről.

Viszonylag későn formálódott és öltött testet *Večerný dážd (Esti eső)*, 1988.) című verseskötetében az egyik tipikusan dél-alföldi szlovák szerző, *Juraj Antal-Dolnozemský* (1928. Tótkomlós) költészete, ami összenőtt életével, szülőföldjével. Egy kis falusi közösség tagjaként megbabonázva figyeli a történelem kerekének forgását, az emberi élet, ezen belül földjei életének múlását. Látja, látatja azok nyelvvesztését, őseik legbecsebb örökségének enyészését, hisz a szlovák szó lassan csak a sírköveken jelenik meg. A költő egyszerű szavakkal írja le ezt a könyörtelen folyamatot és a közös cél elérése érdekében felhívással él, önmérsékletre int és reményt táplál a kedvezőtlen idők átélésére.

A magyarországi szlovák irodalmi hagyományok hordozója hosszú időn keresztül Dolnozemský földije, *Pavel Samuel* (1927. Tótkomlós), annak ellenére, hogy versei könyv alakban – az 1955-ben megjelent gyűjteményes kötetet nem számítva – csak 1987-ben jelentek meg *Perly ľadu (Jéggyöngyök)* címmel. Ebben jelentette meg az elmúlt évek alatt publikált lírai verseit. Samuelt nem csak kronológiai, hanem művészi szempontból is átmenetnek vagy mérőöldkönek tekinthetjük, hiszen költészetével valahol az egykori népi írók és a mai magyarországi szlovák irodalmárok közé helyezhető.

A kétnyelvű szlovákiai *Zselizről (Želiezovce)* származik a kettős identitású *Július Szabó* (1920-1995), akit a sors 1945. után Magyarországra hozott. *Zem na obzore (Föld a határon)*, 1984.) címmel kiadott egyetlen verseskötetében a festői Garam-menti szülőföldjére tér vissza, ahol a magyar és a szlovák nyelvet egyszerre megtanulta.

Több mint egy évtizeden keresztül a magyarországi szlovák irodalmi élet részese volt *Mária Fazekasová* (1947. Poprad). Két verseskötetében *Vynitíť úsnev (Mosolyt fakasztani)*, 1989.) *Pereje radosti (Örömcsermelyek)*, 1993.) és egy novelláskötetében *Vóna fidi s hamburgerom, (A Fidszi illata hamburgerrel)*, 1991.) sajátos, az új környezetére egyáltalán nem jellemző hangokat szólaltatott meg. Lírája mulandó hangulatokról, a lélek rezdüléseiről, a szerelemből fakadó örömről és bánatról, a másik megbántásáról, és nem utolsósorban távoli vidékek exotikumáról regél. Érzéseit sajátosan takarékos szóhasználatával fejezi ki. A nyelv egyszerű használata műfordításra készítette, elsősorban magyar költők verseit fordította.

PRÓZA

A magyarországi szlovák prózáirók figyelmének középpontjában a szlovák kisebbség múltja és jelene áll, helyzetének alakulása a társadalmi folyamatok változásainak tükrében. Ez utóbbiak nem egy esetben negatív hatással voltak magára a kisebbségi létre. A próza színtere a falusi vagy nagyvárosi környezet, témái, mint ahogy ezt *Aladár Králik* megállapította: „...gyakran a legszemélyesebb emlékek, élmények és tapasztalatok alapján születnek. A közvetlen kapcsolat a mű és a valóság között néhány esetben annyira szoros, hogy félő, ebben-abbban a negatív hősből az olvasó nem ismeri fel a mintának szolgáló konkrét személyt...”.

A *Výhonky* (Hajtások) című antológia mérföldkő a prózai hős megszületése útján is. Ehhez járultak hozzá mások mellett *M. Hrivnák* és *P. Kondač* is, akik mindketten vidéki környezetbe helyezik el történeteiket, ahonnan maguk is származnak. Figyelmüket mindketten a szlovák kisebbség közelmúltjának eseményeire irányítják, azt mindketten sajátos módon dolgozzák fel.

Michal Hrivnák (1936. Tótkomlós) novelláinak egy részében szülőfalujának második világháború utáni életét ábrázolják, másik része pedig mai városi környezetben játszódik. Némelyikük különlegessége, hogy a hősei és történetük az állatmeséket idézik, és ez által valószínűleg az írói akarat-feltárlókozik az elferdült emberi jellem, vagy pedig felerősödik a társadalmi betegség. A *Tulipány* (Tulipánok, 1986.) című önálló kötetének novelláiban általában fiatal hősöket ábrázol. Ő az egyetlen prózáíró, aki a gyermekek számára is írt. Egyértelműen ilyen mű pl. a *Chlapci zo slepej ulice* (Fiúk a Vak utcából) című novella, melynek főhősei fokozatosan ébrednek rá kisebbségi mivoltukra.

A szlovák sorstársak kölcsönös megismerésének igényéből indul ki *Pavol Kondač* (1931. Szarvas) is, aki két regényében a magyarországi szlovák közösségnek az elmúlt évtizedekben bekövetkezett sorsfordulóit kíséri figyelemmel. A *Hrbolatá cesta* (Rögös út, 1983.) című mű, mely a magyarországi szlovák irodalom első regénye, önéletrajzi elemeket tartalmaz. Az író dokumentumszerűen formálja meg *Paľo Gajdoš* történetét a szlovák kisebbség életében óriási változásokat hozott harmincas és hatvanas évek közötti mozgalmas időszakban. A válasz arra, hogy milyen is ennek a kisebbségnek az élete a tizenkettedik órában, fellelhető a *Neskory návrat* (Késői hazatérés, 1986.) című regény főhősének, *Juraj Majronn*nak, egy szlovák származású neves magyar operaénekesnek az életpályájában, aki hazatér szülőföldjére, szülei tanyájára, hogy visszaemlékezzen gyökereire.

Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy *P. Kondač* és részben *M. Hrivnák* prózái is – hasonlóan *G. Papuček* és *J. A. Dolnozemský* verseihez – a kisebbségi önazonosságot kutatják, kisebbségi, identitást erősítő küldetést vállalnak magukra. Ez a téma bizonyos mértékig jellemző *Andrej Medvedre* (1941. Csabacsüd) is, akinek munkái nem regény terjedelműek. Ígéretesnek mondható ennek a témának az újrafeldolgozása terén, elbeszélése, ami a *Starý strom, nepresadíš* (Öreg fát nem ültethetsz át, 1986.) című novelláskötetben jelent meg.

A második világháborút követő mozgalmas eseményeket ábrázolja *Zoltán Bárkányi-Valkán* (1941. Keszthely) novelláiban, amelyeket a *Vzplanutie* (Fellángolás, 1986.) című kötetben jelentetett meg. Többnek jellemző szereplője az öreg, magányos ember, aki az olvasók szimpátiáját igyekszik kivívni.

A pilisi táj közelmúltjából és jelenéből merítik inspirációjukat a kesztői testvérek. *Ján Fúzik* (1957.), aki hasonlóan sok generációs társához csak rövid ideig fejtett ki irodalmi tevékenységet, és *Ildikó Fúziková* (1947.). Neki 1994-ben jelent meg első novellás kötete *Mám miesto v srdci* (Van hely a szívemben) címmel. Már a cím maga is jelzi a kötet központi témáját: a társ kapcsolatban és a családban csalódást és boldogságot, vagy a nehéz életút végén nyugodt kikötőt lelő nőt jeleníti meg.

Tematikájával a népi írók hagyományait idézik *Lami István* (1925. Püspökhatvan) szellemes életképei, melyek értékes néprajzi gyűjtőmunkája peremén születtek és *Dedinské príbehy* (Falusi történetek, 1995.) címmel könyv alakban is napvilágot láttak. A szerző az élet humoros oldalának

érzékeny figyelője, aki bensőségesen ismeri a szlovák néphagyományokat, melyeket novelláiban is megjelenít.

A magyarországi szlovák próza természetesen nem merül ki a dél-alföldi környezet témáiban. Ebben az értelemben irodalmunk nem tipikus alkotója *Oldřich Kníchal* (1939. Humenné), aki munkáit (prózáit, verseit, recenzióit, drámai szövegeit) szlovák, cseh és eszperantó nyelveken publikálta. *Kráľovstvo z iného sveta* (Egy más világ királysága, 1990.) című kisregényében kísérletet tesz az ötvenes években felnőtté váló generáció életérzéseinek elemzésére. Kiadványozási, kritikai és irodalomtörténeti – egyebek mellett a Magyar Rádió szlovák adásában sugárzott *Storočiami slovenskej literatúry* (A szlovák irodalom évszázadain át) című sorozat – tevékenysége mellett rendszeresen fordítja főleg mai magyar költők és írók műveit szlovák és cseh nyelvre.

Műfordító tevékenység. Egy kisebbségi irodalom ha nem akar magára maradni, részt kell vennie a hazája és anyanemzete nyelvközösségei közötti hídépítésben, más szóval elő kell segítenie az irodalmi értékek cseréjét, közvetítését. A vajdasági (volt jugoszláviai) és romániai szlovák irodalmi élettől eltérően, ahol egyenértékű kétnyelvűség uralkodik és a műfordítás mindkét irányba mindennapi jelenségnek számít, Magyarországon ez a gyakorlat viszonylag ritka, csak az utóbbi két évtizedben vált gyakoribbá. Ennek eredménye¹ a döntően folyóiratokban megjelenő magyar, ill. magyarországi szerb, német, román és roma szerzők műveinek fordítása (néhány közülük megjelent már a *Chodníky* – *Ösvények* című antológiában is). Egy szélesebb műfordító tevékenység bemutatására tett kísérletet a *Vyzliecť slová – Levetkőztetni a szavakat* (1991) című kétnyelvű antológia – összeállítója, szerzője *Imrich Fuhi* –, melyben szlovákiai, magyarországi, vajdasági, romániai és tengerentúli magyar, szlovák és másnyelvű költők művei kerültek kiadásra. Természetesen a könyv gerincét a magyarországi szlovák költők műveinek magyar, ill. szlovák nyelvű – attól függően, milyen nyelven született az eredeti mű – tolmácsolása alkotja. Az első nagyobb szabású, monográfiai jellegű kiadvány 1997-ben jelent meg *Gregor Papuček* tollából, *Weöres Sándor: Keby svet bol drozdom* (Ha a világ rigó lenne) című kötetének verseiből szlovák nyelven.

Kiadásra vár három válogatás a magyar vers- és próza irodalomból, valamint két ifjúsági regény *Oldřich Kníchal* műfordításában.

Publicisztika, kiadványozás. Tekintettel a magyarországi szlovák szerzők viszonylag szerény terjedelmű irodalmi termésére még nem alakulhatott ki szisztematikus irodalomtudomány. Az eddigi irodalmi publicisztika nagyjából az egyes kiadványok recenziójában merült ki. A szlovákiai kritikusok, elsősorban *Peter Andruška* és *Karol Tomiš* mellett a magyarországi szlovák irodalmárok alkotó tevékenységét *Sziklay László* (1912–1985), *Anna Divičanová* (1938), *Aladár Králik* (1931–1997) és *Štefan Kraslán* (1961) kísérték figyelemmel. A dél-alföldi régió múltbéli és mai irodalmi életének feltérképezésére tett kísérletet a *Zvony dolnozemské – Alföldi harangok* (1996) című kötet esszéiben *O. Kníchal*. Nógrád Megye szlovák irodalmi hagyományainak feldolgozásával már régebben foglalkozik *Július Hemerka* (1917) is.

A magyarországi szlovák szerzők versei, prózái és más publicisztikai írások a hetvenes évektől a *Ludové noviny* – *Népújság* című szlovák hetilap hasábjain jelentek meg. A kezdő költőknek, íróknak volt egy önálló rovata *Škola mládnikov literatúry* – *Az irodalom kedvelőinek iskolája* címmel. Ugyancsak megjelentetett irodalmi műveket a *Nás kalendár* – *A mi kalendáriumunk* és 1991. után a megújult *Čabiansky kalendár* – *Csabai kalendárium* is. További publikálási lehetőséget jelentett a már említett *Zrod* – *Születés* című évkönyv (1981–1987), amelyben az elmúlt esztendő irodalmi alkotásai kerültek kiadásra. A mai Magyarország területén, pontosabban az 1920-as évet követően az első – és ez idáig az utolsó – irodalmi folyóirat a negyedévente megjelenő *Sme* (Vagyunk) jelentette, melynek első tizenhárom száma 1988–1991. között folyamatosan megjelent, azonban a 14. és

¹ Megjegyzés: A leggyakrabban szlovák nyelvre fordított magyar költők: Weöres Sándor, Pilinszki János, Nemes-Nagy Ágnes, Csóori Sándor, Ladányi Mihály, Kányádi Sándor, Filadelfi Mihály, Szügyi Zoltán, Újházy László, Sárközi János, Baranyi Ferenc, Sass Ervin, József Attila, Illyés Gyula. Az írók közül: Szathmári Sándor, Márai Sándor, Örkény István, Moldova György, Boldizsár Iván, Bertha Belesu, Csák Gyula, Dér Endre, Eörsi István, Fekete Gyula, Fekete István, Gál István, Galgóczi Erzsébet, Gergely Gábor, Hajnóczy Péter, Hernádi Gyula, Illés Endre, Karinthy Ferenc, Kertész Ákos, Mándy Iván, Ördög Szilveszter, Rákosi Gergely, Szabó Magda, Szakonyi Károly, Véghe Antal.

15. szám anyagi nehézségek miatt csak nagy késéssel, 1997-ben jelenhetett meg. A folyóiratban versek, prózák, műfordítások (főleg magyar nyelvből), recenziók, publicisztikai írások (a szlovák-magyar kapcsolatokról és szélesebb társadalmi-közéleti eseményekről) jelentek meg, ugyancsak figyelmet szentelve a határon túli szlovák irodalomnak. A Ludové noviny mellett külön irodalmi rovatát van a Fővárosi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat *Budapeštiansky Slovák* (Budapesti szlovák) címen, kéthetente, megjelenő lapjának is, mely magyar nyelvű mellékletet is tartalmaz.

NÉPI KULTÚRA

A magyarországi szlovákok foglalkozása. Amikor a szlovák jobbágyság a XVIII. század elejétől Magyarország (Történelmi Magyarország *Uhorsko*) északi vidékeiről délebbre húzódtak, majd jelentős részük eljutott Délalföldre is, gyökeresen voltak kénytelenek változtatni életmódjukon. Ugyanis az új természeti viszonyok között fel kellett hagyniuk eddigi életformájukkal, igazodniuk kellett az új feltételekhez.

Arról, hogy miként és milyen körülmények között éltek, mivel foglalkoztak szülőhelyükön, viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk. Többnyire csak az ottani természeti viszonyok alapján, valamint a mai helyzetet figyelembe véve tudunk következtetni az akkori életmódjukra. Az ország északi része zömében hegyes, dombos, erdős volt, általában kevés volt a megművelhető föld. Valószínű, hogy a mai magyarországi hegyes vidékeken élő szlovákok életmódja közelebb áll az akkorihoz, mint az Alföldön élőké régebben és most is. Meg kell jegyezni, hogy az északi hegyvidék sajátos foglalkozásait is mára újabbak váltották fel.

Áttekintésünkben két nagy vidék tekintetében vázoljuk röviden a hazai szlovákság hagyományos, valamint az utóbbi évtizedekben megváltozott foglalkozásait. Az északi hegyvidék sajátos foglalkozásai (Zempléntől, Bükkön, Mátrán, részben Cserháton keresztül egészen Pilisig) a múltban az üveggyártás, a faszén- és mészégetés és értékesítés, valamint a vándoriparosság (ablakos és drótos) volt.

Az üveggyártás főleg a bükki hutás településekre volt jellemző. Ugyanott, és természetesen más hegyvidéki településeken, a szlovák lakosság faszén- és mészégetéssel is foglalkozott. Mindkettőnek feltétele a tűzifa, főleg a bükk és a gyertyán, a mész esetében a mészkő. A faszén termelése tulajdonképpen a fa kivágásával kezdődik. A kitermelt méretes fát aztán boglyába (*bokša*) rakják, lehetőleg víz közelében, síma terepen. A boglya átmérője a 10, magassága az 5 métert is elérheti. A benne lévő fa tömege 2-3 vagon is lehet. Ez a mennyiség égetéssel a töredékére esik össze.

A mészégetésnek is megvan a maga fortélya. Először mintegy 3 méter átmérőjű és ugyanolyan mélységű gödröt kell ásni. Ebben kell felépíteni mészkőből a kemencét, meghagyva a tűzifának való tűzteret és a kemencenyílást. Az egészet be kell tapasztalni, és három napig égetni.

A vándoriparosság egyik feltétele az üveggyártás, amely a bükki hutákra volt jellemző. Amikor az üveg gyártása megszűnt, a vándorló iparos emberek a törött cserépedények javítására, összedrótázására specializálódtak. Mai életünkben erre a mesterségre már nincs szükség.

Mára majdnem teljesen visszaszorult a faszén- és a mészégetés is. A megváltozott körülmények miatt az ezzel foglalkozó emberek a Pilisben, a Vértesben, a Kő- és szénbányaszatban kezdtek dolgozni. A Pilisben, a Mátrában és a Bükkben az erdei munkák kerültek előtérbe, a fakitermelés, a fa értékesítése, valamint különböző fából készült eszközök, szerszámok készítése. Mivel Pilis Budapest ipari vonzáskörzetéhez tartozik, a szlovák falvak lakosságának jelentős része az ipar különböző ágaiban vállalt munkát.

Legújabbban ez a foglalkozási struktúra is kezd módosulni. Az erdőgazdálkodásból, a bányászatból egyre több ember kerül át az egyéb ipari ágazatokba, vagy munkanélkülivé válik.

Az északi hegyvidék asszonyai különböző kiegészítő foglalkozásokat üzték. Erre a földrajzi környezetre jellemző a legkülönbözőbb erdei termékek és gyógynövények gyűjtése. A férfiak esetében

számba jöhet a kiegészítő foglalkozás, a környezettől függően, még a méhészkedés, a halászat és a vadászat.

Az alföldi szlovákság jellemző és szinte kizárólagos foglalkozása a közelmúltban és ma is a földművelés és a vele szorosan összefüggő állattenyésztés. Kezdetben elsődleges volt az extenzív állattartás, kultúrnövényeket csak saját ellátásukra termesztettek. Azonban ez változott, minden szántóföldi növényt kezdenek termelni, főleg kalászosokat (búza, árpa, zab, rozs = *pšenica, jačmeň, ovos, raž*), különböző takarmánynövényeket (kukorica, répa = *kukurica, repa*), zöldségeket = *zeleniny*, gyümölcsöt = *ovocie*, később ipari növényeket, mint a kender és a len = *konope, ľan*. Általában a magyarországi szlovák településeknek azt a határarészét, ahol kendert termesztettek, kenderföldnek nevezték (*konopiská*). Ez az elnevezés sok helyen ma is él, annak ellenére, hogy ott már nem termesztnek kendert.

A szőlőtermesztés bizonyos szlovákok lakta vidékeken meghatározóvá vált (*Mátra alja, Kiskörös*), de a szőlő szinte mindenütt megtalálható kultúrnövény volt az alföldi szlovákok között is. Bizonyítékok erre a település- és határarész elnevezései (a szarvasi külterületi *Ezüstszőlők*, a Békéscsaba-Erzébet helyi szlovák neve *Vinice*, másképpen *Jaminy*, vagy Kastélyi szőlők - *Kaštieľske vinice* stb.)

Nem véletlen, hogy az alföldi szlovákok jeles személyiségei között viszonylag sok a növény- és gyümölcsnemesítő (pl. *Mokry Sámuel, Stark Adolf, Wilim János* és mások). További érdekessége az alföldi nagy szlovák településeknél, hogy nagy határral rendelkeztek. Ebből következően törvényszerűvé vált, hogy a határ távolabbi részein gazdasági jellegű nyári szállások keletkeztek, melyek idővel emberek által is állandóan lakottá váltak. Ezek a tanyák, szlovákul *sálaš, sálaše*. A tanya-rendszer további fejlődésével, koncentrálásával keletkezett a tanyaközpont, mely csírája lehetett a belőle kialakulandó új településnek. Ez a folyamat játszódott le pl. Békéscsabán is, amikor nagy kiterjedésű határból fokozatosan kiváltak olyan települések, mint pl. *Kétsoprony, Telekgerendás* és *Csabaszabadi*.

A technika általános fejlődésével egyre fejlettebb, de a tájra jellemző, a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerszámok, eszközök, gépek jelentek meg a szlovákságnál éppen úgy, mint más nemzeti kisebbségeknél.

A mezőgazdasággal kapcsolatos tevékenység általában a férfi feladata volt. Ebben az asszonyok, sok esetben a gyerekek is, segítőként vettek részt. Az asszonyok feladata a háztartás vezetése volt, a ház körüli teendők ellátása, bizonyos mértékig az állatok gondozása, különösen a baromfitartás. A szlovák asszonyok késő őszi és téli foglalatossága a kender feldolgozása volt, melynek tavasszal mutatkoztak meg az eredményei, amikor a szőtt kelmét a tavaszi napon kezdték fehériteni. A kender vetésétől, művelésétől, áztatásától, a rost megmunkálásától, feldolgozásától keresztül vezetett az út idáig. Közben sok különös munkafogásról, eszközről lehetne beszélni. Továbbá arról is, mi minden készült a kender rostjából, a szőtt kelmét mi mindenre használták fel, esetleg hól és hogyan értékesítették. Külön érdekessége a kenderfeldolgozásnak az, hogy egyes termékeit háziipari szövetezetekben ma is készítenek.

A mezőgazdasági jellegű termelés azonban nemcsak az Alföldre jellemző, hegyvidéki területeken is művelik. Ott csekélyebb a szerepe, nehezebben művelhető a föld és nagyon sokszor nem is gazdaságos a termelés, kivéve, ha speciális növényeket termesztnek. Például bizonyos vidékeken igen jövedelmező a burgonya vagy különböző zöldségfélék termesztése. Az újabban divatos fűszernövénytermesztést nem korlátozza a földrajzi környezet, pl. a felszíni viszonyok sem.

A hegyes, dombos vidékek rétegein, legelőin igen elterjedt az állattartás. A szénagazdálkodás lehetővé teszi a szarvasmarha istállóztatását is. Az Alföldre telepedett szlovákok kezdetben külterjes állattartást folytattak. Ez azért volt lehetséges, mert a települések határainak a töredékét használták szántóként. A végeleáthatatlan pusztákon állatok legeltek, mint az igavonóként használt ökrök, a főleg húsaért tartott szarvasmarha, amit lábon lehetett elhajítani távoli piacokra, valamint a többféle-képen hasznosító juh. A lovat, mint igavonó állatot, csak később kezdték tenyészteni. Idővel a kiszélesített növénytermesztés érdekében a pusztaságokat feltörték. Ennek következményeként in-

tenzív, istálló állattenyésztésre kellett áttérni. A növénytermesztésben nagyobb területet kaptak a takarmánynövények. A juhtartást is a sértésenyésztés váltotta fel, sőt, hamarosan országos méreteket kezdett ölteni. Egyre jobban elterjedt a baromfitartás és tenyésztés. Mindezzel együtt meg kellett változniuk a táplálkozási szokásoknak is. A nagyobb ipari központok körül, mint a XIX. század végétől Budapest körül a szlovákok mezőgazdasági termelése, a növénytermelés és az állattenyésztés a városok élelmiszerrel való közvetlen ellátását kezdte szolgálni.

A hegyvidéki állattartásnak is megvoltak a maga jellemző vonásai. A lónak mint igavonó állatnak mindig meghatározó szerepe volt. A szarvasmarha kettős hasznosítású, részben mint igavonó, egyben alapvető élelmiszereket adó állat. A nagy legelőterületeken jelentős juhtenyésztés folyt. A sertés- és baromfitenyésztés általában saját szükségletek fedezését szolgálta. Kivételek ez alól azok a települések, ahol a hagyomány alapján különböző állatokat tenyésztettek értékesítésre, (pl. Oroszlány, és a zempléni szlovák települések).

Az emberek főfoglalkozásuk mellett, amely alapvetően megélhetési forrásukat jelentette, szükség szerint a legkülönbözőbb háziipari foglalatosságokat is kényszerültek folytatni. Ezeket érthetően viszonylag alacsonyabb műszaki szinten művelték, de az emberek számára ez azért volt előnyös, mert sok mindent maguk tudtak megcsinálni. Egy-egy embernek régen szinte ezermesternek kellett lennie. A legügyesebbekből nőtték ki magukat a különböző mesterek, akik főfoglalkozásban kezdték üzni a mesterségeket, kismesterségeket. A magyarországi szlovákok között általában a következő foglalkozások voltak ismertek: ács, asztalos (népi bútorkat is készítettek), bognár, csizmadia (cipész, papucskészítő), fazekas, fésűs, gombkötő, hentes, kalapos, kádár, kerékgyártó, kosárfőző, kovács, kőműves, kötélverő, rokkakészítő, seprűkészítő, szabó (szűrszabó), szíjgyártó, szitakészítő, szűcs (kődmönkészítő), takács, tímár, varga és sok egyéb.

A különböző kisipari, és természetesen mezőgazdasági termékek értékesítésére általában a piacokon került sor, a napi és heti helyi vásárokon, amelyeknél sokkal nagyobb jelentőségűek voltak az országos vásárok.

Jellegzetes eszközök. Mivel a magyarországi szlovákok jellemző foglalkozása a mezőgazdaság, eszközeik is zömmel ehhez a gazdasági ágazathoz kapcsolódnak. Hogy mennyiben jellegzetesek, az attól függ, hogy mennyire sikerült átmenteni a magukkal hozott eszközöket az új körülmények közé. Az eszközök ugyanis inkább a földrajzi környezet, mint az etnikai hovatartozás függvénye. A föld feltörésének és művelésének egyszerűbb és bonyolultabb hagyományos eszközei az ásó, borona, különböző gépek stb. Funkciójuk a használó etnikai hovatartozásától független. Az egyszerűbb eszközök formája, anyaga lehet más (fa-, illetve vasvilla, amely lehet két-, vagy többágú). Ilyen jellegű eltérések lehetnek a szlovákok és a magyarok által használt gabona-betakarítási eszközök között is (sarló, kasza, a kaszanyleének a formája, a kaszanylere felszerelt takaró ami a levágott gabona fel-szedését könnyíti meg). A gabonaszemek kinyerésével kapcsolatosan pl. az eszközök és módszerek időbeliségét is érdemes figyelemmel kísérni (milyen eszköz a cséphadaró, mi volt a nyomtatás).

A különböző szállító eszközök és szállítási módok között is sokféle különbség tapasztalható (etnikai, időbeni). Pl. ki, mikor, hol és milyen szállítási eszközt használt (emberi, állatiállítás eszközei, mint a kocsi, szán, talicska stb.), milyen módon fogta az igavonó állatokat a szállítóeszköz elé (járom).

A háztartáson belüli munkák során is számtalan jellegzetes eszköz használatáról lehet beszélni. Különbségeket lehet felfedezni a szlovákok és magyarok között pl. a tejfeldolgozás folyamataiban, a különböző tejtermékek előállításában (bryndza).

Jellegzetes eszközök tárházát lehetne felsorolni a kenderfeldolgozás folyamatában. Ezek: tiló = trolica, trepačka, fésű = štet', guzsaly = praslica, orsó = vreteno, rokka = kolovrat, motolla = motovidlo, szövőszék = krošná stb.

Ugyancsak több eszköz említhető a méhészkedéssel kapcsolatosan (fából vágott méhkaptár = klát, szalmából font méhkaptár = košiar), a különböző termékek (mák, dara, só, cukor) őrlésének eszközei, pl. mozsár = mažiar, a világítással összefüggésben (mécses = kahanec, gyertya = sviečka, lámpa = lampa).

Végezetül említsünk még néhány gyermekneveléssel kapcsolatos eszközt, mint a bölcso, kerekcs járóka, különböző állókák stb.

JELLEGZETES ÉTELEK

Az ember táplálkozása szorosan összefügg a környezetével, amelyben él. Ugyanis más és más földrajzi környezet más és más javakat nyújt számára, mást az alföld és megint mást a hegyvidék. A magyarországi szlovákság jelentős része az alföldön mezőgazdaságból él. Természetesen ez – a növénytermesztés és az állattartás – adja saját élelmézéséhez a legtöbb nyersanyagot. A más vidékeken élő és egyéb foglalkozású szlovák lakosság is alapvetően ugyanazokat a mezőgazdasági termékeket fogyasztja. Azonban az emberi táplálkozásban a földrajzi környezet mellett nagy szerepük van az egyéb körülményeknek is, mint pl. az adott szociális helyzet, a vallás, a foglalkozás, a település etnikai összetétele, a hagyomány és számtalan egyéb körülmény.

Az emberiség legalapvetőbb mindennapi eledele a kenyér (chlieb). Így van ez a magyarországi szlovákok esetében is. Azonban kenyér és kenyér között óriási lehet a különbség. Kenyeret lehet sütni búza-, rozs-, árpa-, zab-, sőt kukoricalisztból is. A liszthez esetenként krumplit és más adalékanyagot is lehet hozzáadni. A délkelet-alföldi búzafajták lisztjéből sütik a legízesebb foszlós belű kenyeret, mely külsőre is igen tetszetős (magas, kerek formájú, fehér belű és szép piros héjú). A szlovákokra jellemző, hogy a tésztafélek kivételével általában minden ételhez fogyasztanak kenyeret. Ha valaki a levesekhez kér kenyeret, más ételhez pedig a megszokottnál többet fogyaszt belőle, feltehetően alföldi szlovák parasztszármazású lehet. A magyarországi szlovákok körében a kenyértészta készített legjellegzetesebb ételek a következők:

Leginkább káposztával, brinzával töltött, vagy tejfőlés és lekváros lángos (lepnik), rétegesen összehajtogatott zsírozott sült tészta (posucha), mákkal, túróval, brinzával és mással megszórt gu-ba (opekance), amelyet megfelelő vastagságú és hosszúságú sült kenyértésztaából sütnek (kvake), majd apróbb darabokra vágják. (Napjainkban erre a célra többnyire a kiflit használják.) A hazai szlovákok étrendjét nagyon gazdagon és sokszínűen képviselik a különböző tésztafélek, amelyeknek két nagy csoportját képezik a főtt és sült tészták.

A főtt tésztafélek között megkülönböztetünk szaggatott, sodort és metélt tésztákat, melyeket a legkülönböztetve szokás izesíteni, például káposztával, túróval, brinzával, mákkal megszórni. Ezek szlovák elnevezései: halušky, strapačky, šúľance, plžiky stb.

A brinzové halušky-val kapcsolatosan két dolgot kell tisztázni. Az egyik: másmilyen a szlovákiai halušky és más az alföldi szlovák halušky (haluške). Ez utóbbi metélt tészta, és jellemző délal-földi szlovák szombati (szerdai) étel, amit a következő szólás is bizonyít: Sobota = halušková robota (Szombat = tészta munka). A másik kérdés: mi a brinda? Szlovákiában krémszerű erős juhtúró, az alföldi szlovákoknál nagyrészt tehen gomolyatúróból erjesztett tejtermék.

A magyarországi szlovákok körében, ahogy a magyarságnál is, ismert tésztafélek még: a mor-solt tészta, a tarhonya = tarhoňa, a szilvás vagy lekváros gombóc = gombove és a lekváros dereive = pirohy. Egyes alföldi szlovák településeken ismert még a gözön főtt kelesztett tészta (kvasienky), amit mákkal, fahéjjal stb. megszórva fogyasztanak. Ugyancsak híres még a bordán sodort csigatész-ta = brdovce, gágorőke, mely lakodalmi és más ünnepi levesek tésztája.

A sült tészták közül a szlovákoknál is az ünnepnapok „kenyere” a kalács. (Ezzel szemben a lakodalmi örömkalács = radostník manapság már többnyire tortafeleség.) A szlovák sült tésztafélek között találjuk a különféle (mákos, diós stb.) tekercseket, amelyek szlovák nyelven a töltelék fajtájáról kapják nevüket, pl. mákos tekercs = makovník. Ismertek a lepények, legismertebb a túros lepény = ivarožník, amelynek ún. második rétege tojással és tejföllel izesített túró. Ugyancsak közkedvelt sült tésztaféle a kelt tésztából készült lekvárral, mákkal vagy dióval töltött kifli, valamint a pogácsa leginkább tepertős és sajtos. Különleges tésztaféle a csöröge = herovky, melyet zsírban vagy olajban

sütnek ki, és csak különleges alkalmakkor készítik. Ugyancsak különleges alkalomkor sütnék rétest. A rétes = rejtés, csak különleges, magas sikértartalmú búza lisztjéből nyújtható.

Levesfélékben is meglehetősen gazdag a magyarországi szlovákok étrendje. Vidékenként is változik a kép, vannak helyek, ahol inkább habarással, másutt inkább rántással készítik a leveseket, a hétköznapi, legegyszerűbb köménymagos levestől a nagyon tartalmas egytál ételekgig. Bár van háztartás, ahol a köménymagos levest is tartalmasabbá teszik a hagyományos belevalók mellett csurgatott tojással, főtt egész tojással és esetleg pár karika vékony házi kolbászkával. A hüvelyesekből készített levesfélék általában igen tartalmasak, ugyanúgy mint a káposztalevesek, melyekből nem hiányozhat a füstölt hús és a füstölt házi kolbász sem. A káposztalevest egyes helyeken paradicsomsűrítménnyel vagy paradicsomlével ízesítik. A galamb- és a tyúkhúsleves általában az ünnepi étkezések első fogása, bizonyos vidékeken a komaasszony által hozott leves a gyerekágyas számára.

A főzelékfélék szerepe az étrendben vidékenként változik. Az alföldi szlovákoknál kevésbé népszerű ez az ételfajta. Annál inkább a húsfélék. A legelterjedtebb a sertés- és a baromfi fogyasztása. Ezeket követi a marhahús és a birkahús, viszont a hal és a vad fogyasztása kevésbé jelentős a magyarországi szlovákok között. Egyik-másik húsfélét csak jelentős eseményekkor esznek (bírka, hal). A húsetelek legelterjedtebb elkészítési módja a pörköltfélé és a sült hús. Egyéb módzatok kevésbé ismertek. A háztartások zömében hetente legalább egyszer kerül az asztalra valamilyen pörkölt: csirke-, sertés-, marha-, birkapörkölt = kuraci, svinský, hovádzi, barani paprikás. A kacsát és a libát inkább sütik. A sertéshús feldolgozása változatos, főleg az alföldi szlovákok között. Régebben a füstölés volt a legelterjedtebb tartósítási módszer. Ezzel a szalonna, de a kolbász fogyasztását hosszabbították meg. Akkor inkább a zsírsertés tartása volt az elterjedtebb.

A hagyományos alföldi szlovák disznótor = zabijačka, a rokonság számára jó alkalom volt az összejövetelre, de elsősorban a család egész évi alapvető élelmiszer szükségletét biztosította (hús, kolbász, zsír, szalonna = máso, klobása, masť, slanina). A sertés minden porcikáját felhasználták. Ez kiderül egy módosabb alföldi szlovák gazda disznótoros „étlapjából” is. A reggeli sok helyen hagymás zsíron sült vér = pražená krv volt, amit szűraskor a hízóból vettek. Hivatalos ebédet vagy tartottak, vagy mindenki azt evett, amit talált. Ilyenkor a vacsora nagyon sok fogásból állt. Legtöbbször a disznótoros leves vagy orjaleves = másová polievka, vagy speciális savanyú leves velővel = modzgoška adta az első fogást. A pörköltnek húsból, fülből, belsősegekből kellett lennie. A pörkölt után töltött káposzta került az asztalra, majd hurka, kolbász és más finomságok.

Különleges ízük miatt érdemes külön szólni egyes alföldi szlovák disznótoros specialitásokról. Országhatárokon túl is ismert termék az alföldi szlovák házi kolbász = domáca klobása. Apróbb eltérésekkel a szarvasi, tótkomlósi, romániai nagylaki és jugoszláviai szlovák házikolbász ugyanolyan ízű, mint a leghíresebb békéscsabai. Receptje általában a következő: egy kilogramm vegyes darált húshoz kb. 2 dkg só, 2 dkg színesítő, házi őrlésű és 1 dkg erős paprikát, ízlés szerint fokhagymát és köménymagot adnak. Eltérő módon lehet ízesíteni a vékony és vastag kolbásznak való húst. A kolbász íze szempontjából nagyon fontos a füstölés mikéntje. A jól elkészített és tartósított vastag alföldi szlovák kolbász nyárra érik be teljesen, akkor a legfinomabb.

Ugyancsak országosan ismert az alföldi szlovák disznótoros töltött káposzta = pinená kapusta, sárma. Regionális, békéscsabai specialitás az úgynevezett cigánka. Ez tulajdonképpen hájhártyába göngvölt darált fűszerekkel és tojással kevert máj- hús- szalonna keveréke.

A szarvasmarha és juh, esetleg kecske tartása összefügg a magyarországi szlovákok tejfogyasztásával, ill. a tej feldolgozásával. Ezen a területen az egyetlen specialitás: a tejtermékek sorában különleges helyet elfoglaló, gomolyatúróból préselt ellátott faedényekben erjesztett erős túró (brindza), ami a különböző tészták ízesítésére szolgál.

A zöldség- és gyümölcsstermesztés, felhasználás és tartósítás területén egyedüli említésre méltó dolog talán az, hogy aszalványok előállításában a szlovák lakosság megelőzi a környezetében élő többi nemzetiséget. Bort, pálinkát ugyancsak ugyanúgy állítanak elő, mint mások, fogyasztásukban általában hegyvidéki emberek a bort részesítik előnyben, míg a pálinkát inkább az alföldi lakosság.

A magyarországi szlovákság, hasonlóan a hazai magyarsághoz és a szlovákiai szlovákokhoz, a távolabbi múltban szerényebben, szegényesebben táplálkozott. Általában egyszerű ételeket fogyasztott, melyeknek alapanyaga többnyire a krumpli, kukorica és más természetett növények voltak.

Krumpliból ma is több egyszerű étel készül, gondoljunk csak a krumplipaprikásra, a héjában sült krumplira, amit zsírba, jobb esetben kolbászos zsírba mártogattak, vagy a tocsnira = točňa. Ez utóbbit reszelt krumpliból és rozlisztból kevernek össze, sóval, borssal fűszereznek és pirított hagymás zsírral sütnék ki.

Még szegényesebbek a kukoricából készült ételek, melyek talán már csak emlékekben élnek. Ilyenek a kukoricakása = kukuričná kaša, a málé = máľa, a görhe = gerheňa és egyebek.

NÉPSZOKÁSOK

A magyarországi szlovákok népszokásai, hasonlóan az ország más nemzetiségeihez, az emberi élet legfontosabb fordulóihoz, a születéshez, a házassághoz, a halálhoz, továbbá egyes jeles napokhoz kapcsolódnak. Ezek egyformán azonosságokat és eltéréseket mutatnak. Jellemző pl. a sok egyezés a gyermek születésével kapcsolatos szokások, hiedelmek körében a szlovákok és magyarok között. Ilyenek: a születendő gyermek nemének megállapítása, megkülönböztetett figyelem a várandós anya iránt, a házról történő szülés szokásai, a baba teendői, vagy a megszületett gyermekkel kapcsolatos tiltások, mint a haj- és körömvágás és sok más egyéb. Inkább mutatnak eltéréseket a templomi keresztelői szokások, a keresztelőt követő lakoma szokásai, étrendje, de még az ebédhordás rendszere, amikor a rokonság meghatározott rend szerint meghatározott ételeket hoz a gyermekágyas anyának.

A hazai szlovákság legváltozatosabb szokásrendet mutató alkalmá a házassággal kapcsolatos. Az idők folyamán bekövetkezett sok változás általában egyszerűsödéshez vezetett. Egyébként ez szinte minden szokásra jellemző, és nem köthető egyetlen nemzetiséghez sem.

Az ifjúság ismerkedési lehetőségei, régen és ma is, sokfelék, például munkahelyek, a különböző szórakozási lehetőségek vagy egyéb alkalmak, mint egykoron a fonó, tollosztás, búcsú, vásár stb. Az esküvőt a leánykérés és az eljegyzés előzte meg. Mindkét eseménynek kialakult és sokszínű szokásrendszere volt, ahogy az azokat követő lakodalomnak. Ez utóbbi eseménynek a levezetője a násznap, aki a lakodalmi szokásoknak a legjobb ismerője. A lakodalom előtti események között, kialakult és jelentős szokásrendszerük miatt, meg kell említeni még a hívogatást a lakodalomba és a kelengveszállítást. Ezek után következett a polgári és egyházi esküvő. A lakodalmi szokások kapcsán külön ki kell emelni a lakodalmi lakoma étrendjét, melynek fénypontja a vacsora a maga igen gazdag és változatos fogásaival. A lakodalmi szórakozás formája a tánc, melyhez a zenét fogadott zenészek szolgáltatják. Éjfélkor következik a kontyolás, majd, az ún. menyvasszony, valójában az új asszony tánc. Ezt követték régen a különböző lakodalmi játékok. Az egy-, illetve többnapos lakodalmakat a lakodalom utáni teendők, a takarítás, a kölcsönkért edények széthordása követte, majd újra a hétköznapi munka következett.

Az emberi élet utolsó szakasza az öregség, utolsó állomása pedig a halál. Ezekkel kapcsolatosan is kialakult bizonyos szokásrendszer, mely viszonylag egységesebb mind a szlovákság, mind a magyarországi lakosság körében. A halál előjvetelét meghatározott jelek mutatják, de az emberek számtalan előjellel is meg szokták jósolni. A halál beállta után aztán egymást követik azok az események, amelyek általában a halotti torral fejeződnek be (mosdatás, öltöztetés, ravatalozás, virrasztás, temetés és a sír koszorúzása).

A népszokások másik köre a naptári jeles napok szokásaihoz kapcsolható. Áttekintésüket az évkezdéssel indítjuk:

Az Újév (január 1.) szerencsét és bő gyermekáldást hozó újévi köszöntés szokásával indul. A januári, februári és részben a márciusi jeles napok (Pál, Mátvás, Zsuzsanna és Gergely) többnyire időjárás jóslo névnapok. A farsang közismerten a vidám mulatságok időszaka. A tavaszi jeles napok szokásai közül a legjelentősebbek a telet búcsúztatók és a tavaszt köszöntők. Ekkor a szimboli-

kus, menyecskeének öltöztetett szalmabábut kiviszik a település végére, ahol elégetik, vagy a vízbe dobják. Április elseje a tréfás becsapások napja a hazai szlovákoknál is. A Húsvéthoz is számtalan szokás kapcsolódik, a legjellemzőbb a húsvéthétfői locsolkodás. György napja (április 24.) a mezőgazdasági élet megindulása szempontjából nevezetes. Medárd napja (június 8.) pedig az esőjósítás napja. Péter-Pál (június 29.) általában az aratás kezdete, az őszi munkáké, a betakarításé pedig a Mihály nap (szeptember 28.). A Mindenszentek és a halottak napja (november 1. és 2.) kegyeleti ünnep. Márton (november 11.), Erzsébet (november 19.) és Katalin napja (november 25.) az időjárásjóslás szempontjából jelentős. Az András nap (november 30.) az őszi lakodalmak utolsó napja volt régen, és a disznótorok kezdő időszaka ma is. Miklós (Mikulás) a gyerekeké. Luca napjához (december 13.) a lucaszék készítése kapcsolódik, amire – a hiedelem szerint –, aki rááll, felismeri a boszorkányt. Az év legnagyobb, a békesség és a család ünnepe, a Karácsony (december 25., 26.), melyhez számtalan népszokás kötődik (A karácsony esti vacsora, éneklés és köszöntés az ablak alatt, a betlehemi járás kezdete, a fenyőfa állítása, mely újabb keletű és internacionális). A karácsonyi ünnepekben belül a magyarországi szlovákok régebben megünnepelték a két legelterjedtebb férfi keresztnévet (István: december 26., János: december 27.). Az óévől hátralévő egy hét többnyire ünnepi hangulatban telik el, csúcsa Szilveszter napja (december 31.), az óév búcsúztatása. Egykor szokásokban bővelkedő Szilveszter kapcsán manapság a gazdag étrendet szokás emlegetni.

Régen igen gazdag hiedelemvilág jellemezte a magyarországi szlovákokat. Bizonyítékai ennek azok a babonák is amelyeket a családi szokásokkal összefüggésben szoktak emlegetni, de a hiedelmek sokasága kapcsolódik pl. az emberi testrészekhez, (a tenyér, a szem viszkete), az égitestekhez (hold, nap), a természeti jelenségekhez (villámlás, menydvörgés). Hiedelmek fűződnek épületekhez, azok részeihez (küszöb, sarok), berendezési tárgyaikhoz (tükör, ha leesik: óra, ha hirtelen megáll). A különböző növényekhez, állatokhoz kapcsolódó hiedelmek is ismertek. Pl. hisznek lányoknak szerencsét hozó magvakban; abban, hogy a fecskéfészék leverése bűn, a tyúk elkaparja az ember szerencsáját, a boszorkány megrontja a tejelő tehenet stb. A hiedelemvilág különös élőlényei a különböző mitikus alakok, melyek lehetnek emberek és különös lények. Ilyenek: boszorkány = bosorka, striga, kísértet = mátoha, lidércsirke = zmok, ördög = cert, vízi ember = topenec és mások. Általában közös bennük, hogy ártó, rontó tulajdonságúak, állatokat, embereket rontanak meg.

Népmese. A szlovák irodalom rendkívül gazdag népmesékben. Ezt a nemzeti kincset tovább gazdagítják a magyarországi szlovák népmesék. Ezek egyrészt magukkal hozottak, melyek egy része az idők során tartalmában, nyelvben az új körülményekhez idomult. A hazai szlovák népmesék másik csoportja itt keletkezett, vagy átvétel útján került a magyar népmesekincsbe a szlovákba. Mindegyik az egyszerű nép világlátását, erkölcsi és esztétikai normáit tükrözi, érzéseket, vágyakat, reményeket fejez ki. A múltban a mainál sokkal több fóruma volt ezek átörökítésének. Ma a szlovák mesélők – szülők, nagyszülők – helyett szinte csak a népmese gyűjtemények jelentik azokat a forrásokat, amelyek célja, hogy a felnövekvő szlovák ifjúság erkölcsi, esztétikai és egyéb erőt merítsen – ha egyáltalán érdekli a mai szlovák fiatalokat ez a gazdag világ. A megjelent magyarországi szlovák népmese gyűjtemények a Dunántúl, az Alföld és az északi hegyvidék meséit ölelik fel. Általában minden gyűjtemény jellemzője, hogy viszonylag kevés tündér- és állatmesét tartalmaz. Több a tréfás és ördögmesé. A rablónő történetéből van a legtöbb. A mondáknak három nagy csoportját különböztetjük meg. Ezek a helyi mondák, melyek településekről, egyes határrészekről, azaz kísérleteiről szólnak, Pilisben kolostorokról és barátokról is. A történeti mondák két jellegzetes köre ismert, melyek Mátyás királyról és a törökökről szólnak. A hazai szlovák betyármondák legismertebb alakjai Rózsa Sándor, Vidróczki Jánosokról, a szlovák betyárról kevés hazai monda szól.

A mesélés legújabb és legelterjedtebb műfaja az igaz történet. Ennek a leggyakoribb témája a háború; a legidősebb férfikorosztály esetében, természetesen az első világháború (az olasz és az orosz front), a fiatalabbaknál a második világháború, a még fiatalabbaknál a katonacél.

Népdal és népzene. A magyarországi szlovákok igen gazdag népdalkincsre következtethetünk a XIX. században Békéscsabán élt és működött jeles történész és népelet kutató, Haan Lajos gondolatából:

„...A csabaiak, mint minden tótok (szlovákok), az éneklésnek nagy barátjai, úgyhogy halotti toraik, keresztségeik, lakodalmaik többnyire éneklésből állnak, s nem történik valami nevezetesebb esemény sem a városban, sem az országban, melyre csabai verseket ne csinálna, s azt népdalokban, balladákban, románcokban meg ne énekelné. Különösen nyáron aratás és sok munka idején minden bokor, tanya, kert, szőlő visszhangzik az énekléstől...”

Erre utal az is, hogy igen gazdag a magyarországi szlovák népdalgyűjtemények száma, és ez várhatóan a jövőben tovább gyarapodik. Megjelentek a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, a tirpák, a pilisi és a vértesi, valamint a délföldi (békéscsabai, mezőberényi és más helyi) népdalok. Tótkomlóson is kezdeményezik az összegyűjtött dalok kiadását. A hazai szlovák népdalok több nemzedékét különböztetjük meg. A legarchaikusabb a magukkal hozott népdalok, amelyek a régi stílust képviselik. Leginkább az Alföldön jelent meg az új, magyar stílusú szlovák népdalok. A Dunántúlon sok helyütt a németes dallamvilág jellemzi a szlovák dalokat. Műfajukat tekintve is szinte teljes a szlovák népdalok skálája. Legtöbb a szerelmi dal. Igen gazdag a lakodalmi dalkincs, azok a dalok, melyeket a menyasszony öltöztetések, kontyolásakor, vagy esküvőre menet énekeltek. Ismertek még a regnuta- és katonadalok, valamint a különböző vándormesterek dalai. A táncdalok közül a legnépszerűbb a csárdás, annak is több fajtája (gyors, lassú stb.).

Népdaladából a Pilis és az északi hegyvidék a leggazdagabb. Legszegényebb az Alföld balladakincse, de az utóbbi kutatások itt is hoztak újabb eredményeket. Témák szempontjából túlsúlyban vannak a török időkről szólók, de ismertek a pásztor- és betyárballadák is.

A népdallal szoros kapcsolatban áll a népzene, amely különböző hangszerekkel szólaftatja meg azokat a dallamokat, melyeket az emberek énekelnek. Sokszor a kettő egyszerre is megszólal. A népzene hazai eszközei általában ugyanazok a szlovákok és magyarok esetében, sokszor csak használatuk gyakoriságában fedezhetők fel különbségek. A különböző sípok és trombiták elterjedése, ugyanúgy mint a citeráé, általános a hazai szlovákoknál. A különböző vonós hangszerek használata a Dunántúlra kevésbé jellemző, másutt igen gyakori a szlovákok között is. A duda, amely régen elterjedt hangszer volt és Szlovákiában még most is az, itt egyre ritkábban szólal meg. A vonós és a fúvós hangszerek használata népi zenekarokban egyaránt elterjedt. Ami különbség lehet a kettő között, az az, hogy régebben a fúvós zenekarok elterjedtsége kisebb volt, és inkább bizonyos tájegységekre volt jellemző. Egyes településeken az említetteken túl is használtak hangszereket (Tótkomlóson – bendzsó-zenekar, Békéscsaba – mandolinzenekar). Éneklő csoportoknál sok esetben kísérő-, vagy szólóhangszer a harmonika.

Néptánc. A működő magyarországi szlovák népdalkörök jelentős száma utal a gazdag hazai szlovák népdalkincsre. Az éneklő csoportok megoszlása korcsoportok szerint is megfelelő, amennyiben a egyes korosztályú csoportok mellett hazánkban működnek különböző iskolai énekkarok és az idősebb korosztályokból szerveződött pávakörök is. A néptánc csoportok repertoárjainak gazdagsága elmarad az éneklő csoportoktól, amennyiben a magyarországi szlovák néptáncok száma is kevesebb, összetételük is inkább egysíkú. Kevés az archaikus, magukkal hozott tánc, táncok zöme az új helyen keletkezett, érezhető rajtuk a magyar környezet hatása.

A leggyakoribb tánc a csárdás, amely a múlt századtól napjainkig is a legnépszerűbb. A hazai szlovákok által táncolt csárdást a magyarokétól csak a szakember tudja megkülönböztetni. Hasonlóan szívesen táncolt a szlovákok között a polka és a vansztep. A keringő (valcer) a múlt században a dunántúli szlovákoknál volt kedvelt, a két háború között, valamint napjainkban is szinte minden hazai szlovák településen táncolják különböző alkalmakkor. Az első világháború előtt kevésbé ismert táncok voltak pl. a tangó és a mazurka, aztán az utóbbi a két háború között szinte teljesen elfelejtődött, míg a tangó elkezdte hódító útját a szlovákság táncos szórakozásain. A két világháború között újabb táncok jönnek divatba, mint a fox, foxtrott, napjainkban az ennél is modernebb táncok.

Ahogy az említett modern és még modernebb társastáncok terjednek a hazai szlovák lakosság körében, egyre inkább feledésbe merülnek a néptáncok. A magyarországi szlovákok legarchaikusabb táncai a különböző körtáncok. Ezeket a múltban a lányok vasárnaponként, a különböző szórakozási alkalmakkor és a lakodalmakban táncolták.

A férfitáncok egyik fajtája a verbunk, amelyet már csak a színpadokon látunk táncolni. Ellentétben az ugrós táncok egyik formájától, a marstól, mely lakodalmakban még most is kedvelt, főleg az alföldi szlovákoknál, különösen Tótkomlóson.

VISELETEK

Az emberi ruházat alapfunkciója, hogy a testet megvédje a hőmérsékleti ingadozásoktól. Az öltözet azonban megkülönböztető jegyeket is hordoz magán. Tükrözi egyebek között viselőjének a nemét, a korát, de az etnikai hovatartozását, sőt még bizonyos tájhoz való kötődését is, amennyiben szinte minden nagyobb tájegységnek, településnek megvan a maga jellegzetes viselete. Egy – egy településen belül még a vallási hovatartozást is tükrözheti a ruházat, mindennek előtt annak díszítő elemei. A fentiekben túl a magyarországi szlovák viselet is, különösen népi változata, sajnálatosan mára szinte mindenütt teljesen eltűnt a hétköznapi használatból. Ünnepeken talán még előkerül, de többnyire a szekrényekben pihen. Ahol mindig megtalálható és megtekinthető, azok a múzeumok és tájházak. A szlovák tájházakból és egyéb gyűjteményekből öröndetesen sok létesült Magyarországon. [Ezek jegyzékét más helyen közöljük.]

Történeti szempontból érdemes korszakokként is követni a viseletek változásait. Azt illetően, hogy letelepedésekor milyen volt az eredeti viselete a hazai szlovákságnak, nagyon kevés adattal rendelkezünk. A kép bizonyosan nagyon vegyes lehetett, még ha a viselet akkor egyszerűbb is volt, mert az egy helyre települők általában több helyről jöhettek, és nagy valószínűséggel a letelepedés helyén azután valamelyest egységsült a vegyes viselet.

A magyarországi szlovák ruhaviszonyok rövid áttekintését tájegységenként a századfordulótól követjük.

- A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szlovák viselet a hazaiak közül a legegyszerűbb. Ennek a gazdasági helyzettel magyarázható objektív okai lehetnek. A női alsó ruhanemű (pendely, ingali) házi készítésű, a felső (szoknya) kázmér, vagy selyem (kötő), mindkettő kevésbé díszített. Téli ruházatuk a nagykendő. Nyári lábbeli a papucs, a téli a csizma. Ami a női viselettel kapcsolatosan általános, a fiatalok ruházatát a világosabb, az idősebbekét a sötétebb színek jellemzik. A férfiak viselete, ez ugyancsak általános jelenség, a nőkénel mindig egyszerűbb. Nyári viseletük vászonból készült gatyá és ing, valamint zsinóros lajbi, lábbelijük bocskor. Télen vászonnadrágot, csizmát és gubát viseltek.
- A nógrádi szlovák népviselet, Magyarországon a leggazdagabb. A női alap ruhadarabok általában ugyanazok. Ezek: ingváll = oplecko, pendely = rubás, alsószoknya = spodná sukňa, felső szoknya = vrchná sukňa, kötény = zástera, furtuška, kendő = ručník, nagykendő = veľký ručník, pruszlík = prusliak, ujjas = vızıtká, szveter = sveter, ködmön = kožuch, bekecs = bekeš, kabát = kabát. Ezek anyaguk, szabásuk, díszítésük alapján különböztethetők meg, a nógrádi viseleten belül. Az alcsoportok: szügyi, bánki és sámsonházi. A Szügy környéki női viselet jellemzői: a térdet alig takaró szoknya, szűk ujjú ingváll, magas nyakú pruszlík, rojtos selyem vállkendő és a hajukat teljesen befedő főkötő, a villuška. A bánki alcsoport szlovák viselet szempontjából igen sokszínű. Egyik megkülönböztető jegye az, hogy milyen díszes ill. formájú a főkötő, továbbá hogyan helyezkedik el a kendő alatt. Vagy teljesen kilátszik alóla, vagy teljesen takart. A Sámsonháza és Lucfalva környéki népviseletben mutatkozik meg leginkább a magyar hatás, mivel ez a két szlovák település teljesen bekeklődött a magyar etnikumba. A női viselet jellemzője, hogy a szoknya hossza megnőtt és alig ráncolt, a pruszlík színe általában fekete. Az említett két település lakossága öltözködésben korán polgárosodott. Ez lényegében azt jelenti, hogy a zömében vagy csak részben házi készítésű kelme helyett a bolti részesítették előnyben, illetve a paraszti öltözetet felváltották a polgárral, városival. Nehezebb csoportosítani a nógrádi férfi viseletet, amely általában a következő: gallér nélküli

ing = košela, bő hosszúszerű gatyá = gate, kötény = zástera, kék vagy fekete nadrág = nohavice, mellény = vesta, és kabát.

- A Pest környéki szlovák falvak női viselete kettős. A házilag készült vászon ruhadarabok általában tovább őrizték a hagyományokat, a felső ruházat nem annyira. Anyaguk többnyire kék-festő vászon. Szabás tekintetében is kimutatható a közelítés a városi divathoz. A férfiak között hamar elterjedt a városi magyar viselet, pl. a pantalló és a cipő használata.
- A Galga menti szlovák viselet tulajdonképpen átrénetet jelent a nógrádi és a Pest környéki között. A hétköznapi női és férfi viselete anyagában és szabásában egyaránt követi a hagyományt, az ünnepnapok elszakad attól, ugyanúgy, mint a téli viselet. A ruházatra egyre jellemzőbb az egyszerűség, a praktikum, a ráncos és bő helyett jelentkezik a simább, szűkebb.
- Az alföldi női szlovák viselet, melynek egyik változata a nyíregyházi, megegyezik más tájak alapviselésével (ingváll, alsó- és felsőszoknya, pruszlík, kötény, ujjas stb. használata). A különbségek szabásban és díszítésben jelentkeznek még Békéscsaba, Mezőberény, Tótkomlós, Szarvas és más településeken. A lábbeliknél a papucs és csizma mellett megjelenik a csatos szandál is. A kendő, mint másutt, lehet fej-, váll-, és nagykendő, településenként más színű és másképpen díszített. A lányok hajviselete a fonat = vrkoč, az asszonyoké a konty = kontyúfel = ihlicka. A kendő alatt csipkés főkötőt = čepiec hordtak. Az Alföldön ünnepi ruhadarab a himzett ködmön volt, melynek színei, teljes vagy részleges himzése mutatta, hogy viselője mely településről való. Az alföldi férfiak régebben télen-nyáron még házi készítésű gatyát hordtak, télen szűrt, bundát, ködmönt és kucsmát. A posztóruha (nadrág, mellény, zakó) a múlt század végén kezdett általánossá válni. A mesteremberek hatására egyre gyakoribbá vált a pantalló, a gyapjú ujjas és a rövid télikabát viselése. Ez a városi hatás legkorábban a nyíregyházi szlovák férfi viseletben jelentkezett. A női ennek a hatásnak valamivel tovább elenált. Előtte, a Nyíregyházát alapító békéscsabaiak, szarvasiak, tótkomlósiak saját viseletüket vitték az új lakóhelyre.
- A bakonyi (szápári és bakonycsérnyei) hagyományos női viselet a fekete posztó ujjas, hozzá a rékli és kötény. Lábbelijük a fekete cipő. Az öltözködés kiegészítője vagy gyöngygyűrű, vagy gyöngygyűrű és ékszer. Ez a viselet elég korán módosul, városiasodik, ugyanúgy, mint másutt. Összefoglalásként a magyarországi szlovák viselettel kapcsolatosan elmondható, hogy igen változatos volt. Kifejezte viselőjének a nemét, korát, nemzetiségét, vallását, a társadalomban elfoglalt helyét, foglalkozását, szülőhelyéhez való kötődését. Ugyanakkor megmutatta az egyszerű ember művészi képességeit is. Nagy kár, hogy már csak a műtat szimbolizálja. Bár ha arra gondolunk, hogy modern öltözködésünkben többször megjelennek a népviselet egyes motívumai, még nem szakadtunk el teljesen őseink világától, hagyományainktól.

JELLEGZETES JÁTEKOK

A játék egyidős az emberiséggel. Leginkább gyermeki tevékenység, amellyel a gyermek utánozza a felnőttek fizikai és szellemi tevékenységét. A fogalom másik értelmezése: játékszer, eszköz. Korosztályok szerinti csoportosítás alapján vannak játékok kisgyermek számára, külön azok, melyeket felnőttek segítségével játszanak (pl. mondókák), a kiszámolással kezdődő játékok már nagyobb gyermekek szórakozásai, és vannak ifjúsági, sőt felnőtt játékok. Továbbá vannak szabályjátékok, alkotójátékok, fizikai és szellemi játékok, játékok különböző segédeszközökkel stb.

A játékszerek, többnyire népi játékok, készülhetnek különböző anyagokból: a legegyszerűbb, amelyből népi játék készülhet, az agyag és a sár. Ilyen például a kukuška (szószertinti fordításban kakuk), amely kerek vagy négyszögletes alakú, sárból kialakított homorú játékszer, amelyet ha földhöz csapnak, a tetején kiszakadva pukkanó hangot ad. Agyagból készülhetnek és játékszerként használhatók a különböző edények, állati és emberi figurák stb. Hátrányuk, mivel törekenyek, kevésbé alkalmasak hosszabb használatra.

Sokkal praktikusabbak és időt állóbbak a fából készült játékok. Ezeknek is sok fajtája ismert. Részben fából készülnek a különböző ostorok, a karikás ostorok. Csak fából készül pl. a kereplő, a különböző játékbutorok, háztartási és mezőgazdasági játékeszközök; fegyverek, mint a kard, csúzli, nyílak és a bodzapuska; olyan zeneszerszámok, mint a sípok, dudák. Különlegességnek számít a tök levelének szárából készült síp (a hangot a kialakított nyelv segítségével adja). Ismertek még különböző, fából készült mechanikus játékok, mint a kocsi, a pojácák, különböző mozgatható madár- és állatfigurák. Játékok készülhetnek még textilből; inkább lányok számára, mint a különböző babák, a rongylabdák stb. Csuhából, de még tésztából is. Vannak még a különleges ügyességet igénylő összerakó játékok fából és más anyagokból.

A továbbiakban még néhány népi játékot említünk, a kevésbé ismertek tömör leírását is közöljük. A gyermekkor játékaiban legtöbbször felnőttek segítségével vagy részvétele nélkülözhetetlen. Ilyenek:

Tapúškanié = taposás: ritmikus taposás bizonyos szöveg kíséretében.

Varenie kašičky = kásafőzés: a felnőtt a kisgyermek tenyerében keveri a kását, a kész ételt kiosztja az ujjacskák között, majd megcsiklandozza a gyermek hónalját. A játék adott szöveg mondatával történik.

Čarenie = varázslás: a felnőtt a következő szöveg szerint cselekszik – *Križom, krážom, prstom, laktom, bum!* (Keresztbe, átlósan, ujjal, könyökkel, bum! - a tenyérbe).

Jazdenie = lovaskázás (lovaglás a felnőtt térdén, szöveg, esetleg csak hangutánzás kíséretével).

Štipcovanie = Csíp, csíp, csóka...

Na kone = lovasjáték.

Na siatie maku = máktermesztéssel kapcsolatos kifejezések gyakorlása (szöveg mondatára, jellegzetes mozdulatok kíséretében).

Na ovečky = a pásztor, a bárányok és a farkas.

Na ovečku a vičku (Na mačku a myš) = Benn a bárány, kint a farkas (vagy macska és az egér)

Na kráľa = Adj király katonát!

Na slepú babu = szembekötösdí (a fogónak bekötött szemmel kell megfogni a következő fogót; a gyerekek hangokkal, szöveggel stb. jelzik helyzetüket).

Na chytačku = fogó.

Na schovávanču = hunyo.

Letí, letí = Repül a ... repül a...

Hra na školu s kamienkom = ugróiskola

Hra na školu s loptou = labdaiskola

Végül néhány játék, amely közel áll a sportjátékokhoz:

Korbáč = karikás ostor (rendszerint a legerősebb fiú kezdi forgatni az összefogódzkodott sort, aminek következtében a legmesszebbre futók nem győzik a tempót - a sugár leszakad a karikás ostorról).

Kolesá lámať = cigánykerék.

Soľ vážiť = sótörés.

KÖZMONDÁSOK

A közmondások az emberi megnyilvánulások legrégebbi formáihoz tartoznak. Bizonyos elemei a pogány korból származnak, és a különböző társadalmak tapasztalatait sűrítik egy gondolatba. Általában az egyszerű nép tapasztalatait, ismereteit, nézeteit fejezik ki.

A szlovák irodalom máig legnagyobb közmondásgyűjteménye az Adolf Peter Záturecký (1837-1904) által összegyűjtött Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia = Szlovák szólások és közmondások. A kötet 13 000 szólást és közmondást tartalmaz a mai Szlovákia egész területéről és a királyi Magyarország szlovákok által lakott településeiről. 30 évig tartó gyűjtő- és rendszerező munkáját az

addig összes ilyen jellegű kiadvány, gyűjtemény és több tíz segítő, jeles gyűjtő segítségével végezte. Az összegyűjtött anyagot 20 tematikai egységre osztotta, melyeket Andrej Melicherčík, a jeles szlovák népi kultúra ismerője négy nagy csoportra tagolt.

A közmondások, szólások első csoportja a munkáról szól. Kifejezik, mi a szerepe a munkának az ember és a társadalom szempontjából. Kiemelik a munkához, a munka által teremtett értékekhez való pozitív erkölcsi viszony fontosságát. A becsületes alkotómunka az alapja az ember és a társadalom boldogulásának. A dolgozó ember szempontjából értékeli a munka jelentőségét. Elítéli az élsőködd, nem alkotó munkából élő egyéneket, csoportokat.

A közmondások második csoportja az emberről, a társadalomról, az emberi kapcsolatokról szól. Kisebb témaegységek: az ember kora, neme, családi állapota; az emberi test szükségletei, mint a táplálkozás, ruházkodás, a betegségek, a halál. Az emberi kapcsolatokon belül a közmondások kifejeznek függőségi viszonyt, a társadalom tagozódását vagyoni viszonyok szerint, a jog és igazságság viszonyát.

A közmondások első két csoportja többnyire a feudális társadalmi berendezkedés viszonyait tükrözi. Még inkább ez jellemzi a közmondások harmadik csoportját, amely a családi életről, a családon belüli viszonyulásokról szól. A modell, a hagyományos patriarchális család.

Az egyén, az ember fizikai, erkölcsi, lelki, szellemi tulajdonságait a közmondások negyedik nagy csoportja mutatja meg. Itt is általában a jó és a rossz harcáról szólnak a közmondások, általában a pozitív oldal kap pozitív értékelést.

A szólásokkal és közmondásokkal kapcsolatosan nagyon nehéz eldönteni, melyek a szlovák, magyar vagy más náció szellemi termékei. Az azonosság vagy a hasonlóság (tartalom és nyelvi megfogalmazás szempontjából) sokszor arról tanúskodik, hogy mindkét nyelvben a régi kultúrákból történő átvételről van szó. Ha nem, akkor az azonos vagy hasonló életkörülmények között hasonló vagy azonos tapasztalat megfogalmazására került sor egymástól függetlenül.

MELLÉKLETEK

Magyarországi szlovákok által alapított és ma is általuk lakott települések megyénként (összesen 101):

Bács-Kiskun megye: Dunaegyháza, Kiskőrös, Miske.

Békés megye: Békéscsaba, Csabacsüd, Csabaszabadi, Csorvás, Gerendás, Elek, Kardos, Kétsoprony, Kondoros, Medgyesegyháza, Mezőberény, Nagybánhegyes, Örménykút, Szarvas, Telekgerendás, Tótkomlós.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Alsóregnec, Bükkszentkereszt, Bükkszentlászló, Füzér, Háromhuta (Ó-, Közép-, Újhuta), Kéked, Kishuta, Mucsény, Nagyhuta, Répáshuta, Rudabányácska, Sátoraljaújhely, Vágáshuta.

Csongrád megye: Ambrózfalva, Csanádalbertyi, Pitvaros.

Fejér megye: Bakonycsérnye.

Heves megye: Domoszló, Kisdána, Markaz, Mátraszentistván, Mátraszentlászló, Mátraszentimre.

Komárom-Esztergom megye: Kesztlőc, Mogyorósbánya, Oroszlány, Piliscsév, Pilisszentlélek, Sárísáp, Tardosbánya, Tatabánya-Bánhida, Vértesszőlős.

Nógrád megye: Alsópetény, Bánk, Bér, Rétság, Csesztve, Egyházasdengeleg, Erdőkürt, Felsőpetény, Galgaguta, Keszeg, Mátraalmás, Legénd, Lucfalva, Nézsa, Nógrád, Ósagárd, Sámsonháza, Terény, Szügy, Vanyarcímű

Pest megye: Acsa, Albertirsa, Csomád, Csömör, Csővár, Dabas-Sári, Ecser, Galgagyörk, Kóspallag, Maglód, Márianosztra, Péteri, Pilis, Pilisszántó, Pilisszentlászló, Nagytarcsa, Püspökhatvan, Sósikút, Szód, Tárnok, Vácegres, Vácrátót.

Veszprém megye: Jásd, Öskü, Szápár.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Nagycserkesz, Nyíregyháza, Vajdabokor.

(Változó Világ 16. A magyarországi szlovákok. Írta Gyivicsán Anna és Krupa András. 16.-20. old.)

1. A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK TÖRTÉNELME CÍMŰ FEJEZET JAVASOLT IRODALMA:

1. Kisebbségi törvény
2. Változó Világ Könyvtár. 16. kötet. A magyarországi szlovákok. Írta Gyivicsán Anna és Krupa András
3. Központi Statisztikai Hivatal népszámlálásokkal kapcsolatos kiadványai
4. Fejezetek a magyarországi románok és szlovákok történetéből. Kőrösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba, 1995
5. Ján Sirácky: St'ahovanie Slovákov na Dolnú zem. Bratislava, 1966 (A szlovákok vándorlása az Alföldre)
6. Gyivicsán Anna: Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok. Budapest, 1993
7. Békési Élet 1966-1990. Békéscsaba
8. L'udové noviny (magyarországi szlovák hetilap)
9. Nás kalendár (magyarországi szlovák naptár)
10. Čabiansky kalendár (békéscsabai szlovák naptár)
11. 275 rokov v Békésskej Čabe, Békéscsaba, 1993 (275 éve Békéscsabán)
12. Békéscsaba története, Békéscsaba, 1991
13. Tótkomlós története, Tótkomlós, 1996
14. Települések monográfiái (történeti rész)

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK TÁJHÁZAK, GYŰJTEMÉNYEK ÉS MŰZEUMOK

Szlovák tájházak

Faluház, Albertirsa

Szlovák nemzetiségi kiállítás – tájház, Bánk

Szlovák tájház, Békéscsaba

Szlovák tájház, Dunaegyháza

Tájház, Füzér

Szlovák parasztház, Kisdána

Tájház, Mátraszentimre

Szlovák helytörténeti-néprajzi tájház, Oroszlány

Szlovák tájház, Répáshuta

Szlovák tájház, Szarvas

Szlovák tájház, Tótkomlós

Szlovák ház – Tomka Judit emlékszoba, Tótkomlós

Tájház, Vértesszőlős

Falu- és intézményi gyűjtemények

Falugyűjtemény, Bokor

Helyi szlovák néprajzi iskolai gyűjtemény, Galgaguta Állandó kiállítás Péteri község néprajzából

Szlovák néprajzi gyűjtemény, Tótkomlós

Falumúzeumok

Üveg múzeum, Bükkszentkereszt

Falumúzeum, Kesztlőc

Falumúzeum, Nagytarcsa

Tanyamúzeum, Tótkomlós

Magángyűjtemények

Kalocsai Jánosné magángyűjteménye, Bokor

Tószegi Gyuláné magángyűjteménye, Pitvaros

Juraj Dolnozemský magángyűjteménye, Tótkomlós

Alkalmi gyűjtések

Terény, Domoszló, Alsópetény, Nagybánhegyes, Pilisszentkereszt, Szód, Ósagárd, Telekgerendás, Sárísáp.

Szlovák néprajzi anyagot tartalmazó hivatásos múzeumok

Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

Tessedik Sámuel Múzeum, Szarvas

Orlai Petrics Soma Múzeum, Mezőberény

Múzeum, Penc

Sóstói Múzeum, Nyíregyháza

Ferenczy Múzeum, Szentendre

Palóc Múzeum, Balassagyarmat

Hermann Ottó Múzeum, Miskolc

(Változó Világ 16. A magyarországi szlovákok. Írta Gyivicsán Anna és Krupa András. 61-62. oldal)

2. IRODALMI ÉLET CÍMŰ FEJEZET JAVASOLT IRODALMA

1. Andruška, P.:
– Literárna tvorba Slovákov z Doplnej zeme – A délföldi szlovákok irodalma, 1994.
– Próza a poézia Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok költészete és prózája, Slovenské pohľady (szlovákiai folyóirat), 1986., 110-121. old.
2. Bartalská, L.: Z ľudu pre ľud – A népből a népert. In. Ozveny rovin – A róna hangja, népi írók antológiája, 1985.
3. Dedinský, J.: A szlovák betű útja Békéscsabán – Cesta litery v Békésskej Čabe (kétnyelvű kiadvány), 1987.
4. Divičanová, A.: Fejezetek a magyarországi szlovákok életéből – Kapitoly zo života Slovákov v Maďarsku (kétnyelvű kiadvány), 1985.
5. Fuhl, I.: Vladimír Mináč o nás – Vladimír Mináč róluak, Sme 1988/1. 87-88. old.
6. Hrivnák, M.: Zelené výhonky na suchej ratolesti? Desať rokov od vydania Výhonkov. – Zöld hajtások a száraz ágon? 10. év a Výhonky (Hajtások) megjelenése óta, Sme, 1988/1. 15-18. old.
7. Kníchal, O.:
– Zvony dolnozemske – Alföldi harangok, 1996.
– Odkiaľ ideme a kam smerujeme – Honnan jövünk és hová megyünk. In. Cestou k slovám
– Útban a szavakhoz, a Magyarországi Szlovák Írók és Művészek Egyesülete évkönyve, 1996.
– Regionálnosť verzus univerzálnosť. Nad východiskami a kritériami národnostnej literatúry
– Regionalizmus verzus univerzalitás. A kisebbségi irodalmak kiindulópontjai, kritériumai, Slovenské pohľady (szlovákiai folyóirat), 1989/8. 95-99. old.
8. Kormoš, A.: Slovenská literatúra mimo Slovenska 1970-1985. – A szlovák irodalom Szlovákián kívül 1970-1985, Sme 1989/1. 123-135. old.
9. Králik, A.: Sonda do slovenskej literárnej tvorby v Maďarsku – Szonda a magyarországi szlovák irodalomról, Zrod 1987. old.
10. Kraslán, Š.: Slovenská literatúra v Maďarsku po r. 1945 – A magyarországi szlovák irodalom 1945 után, 1986, kézirat.
11. Resutík, M.: Sme? Aj budeme? Beseda s redaktormi Sme – Vagyunk? Leszünk is? Beszélgetés a Sme szerkesztőivel, Romboid (szlovákiai folyóirat), 1990/1.
12. Sziklay, L.: Úvod v antológii Výhonky – A Výhonky antológia bevezetője, 1978, 5-12. old.
13. Tomiš, K.: Slovenská literatúra v Maďarsku – A magyarországi szlovák irodalom (1978-1988), Sme, 1990/1. 71-76. old.

3. NÉPI KULTÚRA CÍMŰ FEJEZET JAVASOLT IRODALMA

1. Változó Világ Könyvtár. 16. kötet. A magyarországi szlovákok. Írta Gyivicsán Anna és Krupa András
2. Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku - A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza, Békéscsaba, 1996
3. Tájházak, gyűjtemények, falumúzeumok a magyarországi szlovák településeken, Békéscsaba, 1997
4. Národopis Slovákov v Maďarsku 1-12., Budapest (A magyarországi szlovákok néprajza - sorozat)
5. Gyivicsán Anna: Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok. Budapest, 1993
6. Békési Élet 1966-1990. Békéscsaba
7. Ludové noviny (magyarországi szlovák hetilap)
8. Náš kalendár című naptár (magyarországi szlovák naptár)
9. Čabiansky kalendár (csabai szlovák naptár)
10. Békéscsaba néprajza, Békéscsaba, 1994
11. Tótkomlós néprajza, Tótkomlós, 1996
12. Települések monográfiái (néprajzi rész)
13. 275 rokov v Békésskej Čabe, Békéscsaba, 1995 (275 éve Békéscsabán)
14. Čabiansky spevník. Ludové piesne z Békésskej Čaby, Békéscsaba, 1993 (Csabai énekeskönyv. Békéscsabai szlovák népdalok)
15. Ludový odev Slovákov v Maďarsku I. Budapest, 1989 (A magyarországi szlovákok népviselete)
16. Krupa András: Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál, Békéscsaba, 1971
17. Krupa András: A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága. Békéscsaba, 1983
18. Krupa András: Rozprávky Ľaničky Žofky - Zsófia néni meséi. Békéscsaba, 1984
19. Ondrej Krupa: Kalendárne obyčaje I. Békéscsaba, 1997 (Jelesnapi szokások)
20. Štefan Lami: Slovenské ľudové balady Slovákov v Maďarsku. Budapest, 1981 (magyarországi szlovák népballadák)
21. Štefan Lami: Rozprávky spod Piliša. Budapest, 1982 (Pilisi mesék)
22. Štefan Lami: Ludové rozprávky Slovákov v Maďarsku. Budapest, 1983 (magyarországi szlovákok meséi)
23. Gregor Papuček: Zahučali hory. Ludové piesne spod Piliša. Budapest, 1983 (pilisi szlovák népdalok)

